



1.2.6.2 Örökségvédelmi hatástanulmány II. – Régészeti örökség

Írta: Borhy László, ELTE BTK, Ókori Régészeti Tszk. és Számadó Emese Klapka György Múzeum
szerkesztette: Németh Iván, OeU Kft.

(A hatástanulmány az örökségvédelmi hatástanulmányról szóló 4/2003. (II.20.) NKÖM rendelet előírásai alapján, a melléklete szerinti tartalommal készült) A címlapon szereplő kép egy brigetioi mennyezetfreskó részlete. A szövegben szereplő hivatkozásokat lásd az Irodalomjegyzékben. Különösen részletes leírásokat tartalmaz (Visy 2000)

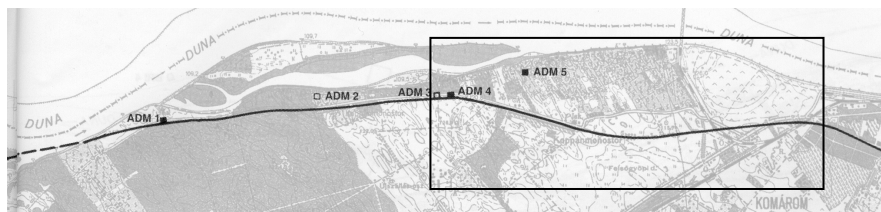
Koppánymonostor	3
1. Limes-út	3
2. Római kori őrtornyok.....	4
3. Középkori bencés monostor.....	6
Belváros (egykori Új-Szőny)	8
1. Őskori emlékek	8
2. Limes-út és környéke (római kor).....	8
3. Feltételezett középkori falu és temetője, a Csillagerőd környékén (Csillagváros)	9
Nagyherkálypuszta (külterület).....	10
1. Római kori temető.....	10
2. Római kori menettáborok	11
Szőny	13
1. Őskori temető	13
Római kor.....	14
2. Limes-út	14
3. Római kori Brigetio településrészei	15
3.1 Castrum	17
3.2 Canabe	23
3.3 Polgárváros.....	29
4. Egyéb római kori lelőhelyek	35
5. Népvándorlaskor.....	41
Irodalom	46
Történeti adatok.....	47
Korabeli térképek.....	47
Légi felvételek	47
Terepbejárások	48
Épített környezet és az építésekor tett régészeti megfigyelések	48

A város gazdag régészeti örökségét az alábbiak szerint lehet településrészenként és tematikusan csoportosítani:

A következőkben e szerint a lista szerint mutatjuk be részletesen a régészeti örökséget, majd táblázatos formában is felsoroljuk a védett területeket.

Koppánymonostor

1. Limes-út



1. ábra: A limes-út Monostoron. (VISY, 2000)

Az 1. számú főút Győr felé vezető szakasza, a Monostori erőd délnyugati oldalán eltér a római kori limes-úttól. A főút délre fordul, míg a limes-út az Ipari park északi részét átvágva, a monostori nagykanynban becsatlakozik a Koppány vezér útba és innentől azzal halad egy nyomvonalon.

A limes-út jelenlétét három mérföldkő is bizonyítja.

Az egyiket az 1960-as években találták Koppánymonostoron (Borhy 2006, Kat. 169.), a másik kettő jelenlegi helyének közelében, a Monostori erőd környékén, az út és az erőd között került elő a 19. század végén. (Borhy 2006, Kat. 255-256.)



2. ábra: Az első képen a körforgalomban lévő mérföldkő, a másodikon a Monostori erőd déli ellenlejtőjén álló, egymásra helyezett mérföldkövek láthatók. (BORHY, 2006)

A 13-as főutat az 1. számú főút Győrbe vezető szakaszával délről összekötő elkerülő út tervezett nyomvonala az 1. számú főúti (ún. ácsi úti) csomóponttól északra keresztezi az Ipari Park északi területén feltételezett limes-út maradványait.

Miután a római út fontos lelőhelynek számít, „A kulturális örökség védelméről” szóló 2001. évi LXIV. Tv. 7. § 14. pontja értelmében a továbbiakban az **átvágási pontokat régészeti érdekű területnek** nevezzük és **javasoljuk nyilvántartásba venni; lelőhellyé nyilvánítani**. Ezek védelmében, az út építéséhez **régészeti felügyeletet** javaslunk, és amennyiben a földmunkák során régészeti lelet vagy objektum kerül elő, akkor a 2001. évi LXIV. Tv. 22. § 2. bek. értelmében a területen itt is el kell végezni a **megelőző feltárást**.

2. Római kori őrtornyok

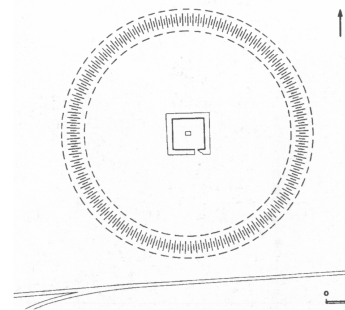
Ad Mures – őrtornyok (Visy 2000, 28-29.)

A szakirodalom 5 római kori őrtornyot tart számon Koppánymonostor területén, a Koppány vezér út (limes-út) északi oldalán. (lásd: 1. ábra: A limes-út Monostoron. (VISY, 2000) Mindegyik az Ács közigazgatási területén található Ad Mures castellumtól kapta a számozását.



3. ábra: Római őrtornyok elhelyezkedése Monostoron: Ad Mures 1. (84.) és 2. (83.) és 4. (82.) 5 (74.) számú őrtornyok (KECSKÉS, 1985)

Ad Mures 1: Milch Ármin 1901-ben 9,55x9,55 m külső méretű Valentinianus-kori őrtornyot tárt fel. (Milch 1902) A feltárás után a torony falait a tulajdonos kiszedte.

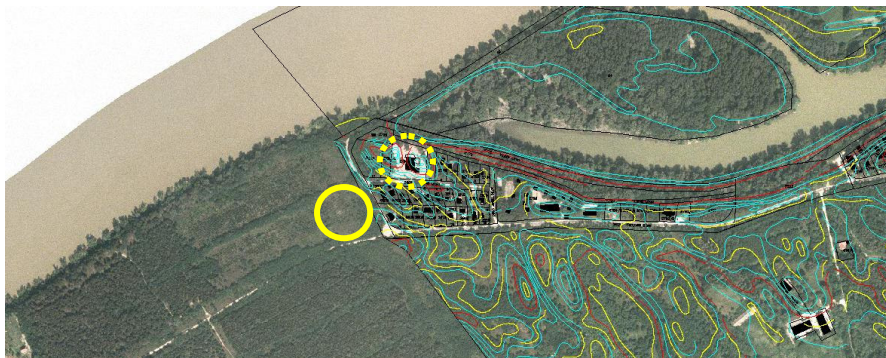


4. ábra: Ad Mures feltárása, 1901 (MILCH, 1902) és Visy Zs. alaprajz-rekonstrukciója (Visy 2000)

Bár korábban az előző ábra tanúsága szerint Komárom közigazgatási területére feltételeztük a burgus helyét, azonban Visy leírása és felvétele alapján feltehetően Ács területére esik.

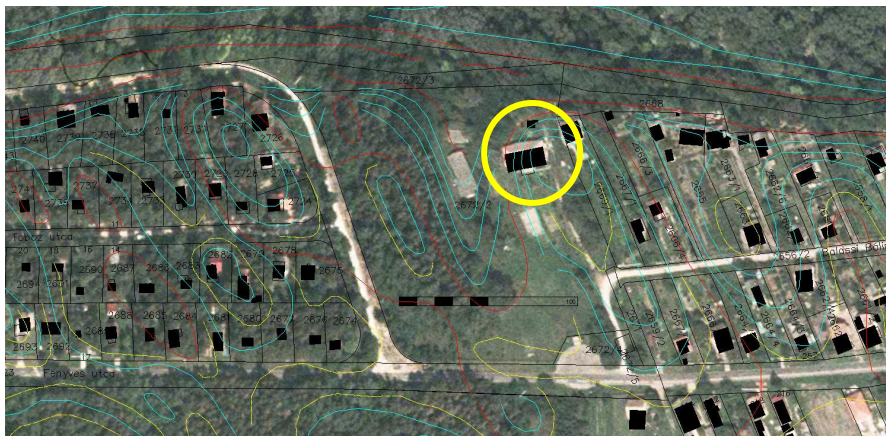


5. ábra: Visy felvétele Ad Mures 1 helyéről és lokalizálása (fehér nyíl) egy 1951-ben készített légi felvételen (Visy 2000)



6. ábra: Ad Mures 1 feltételezett helye a jelenlegi ortofotón (sárga kör), illetve a korábban feltételezett hely (pontvonalas sárga kör). A biztos lokalizációhoz további vizsgálatok kellenek. A lokalizációt nehezíti, hogy a Milch féle feltárás után a torony köveit kiszedték.

Ad Mures 2: Feltételezetten az ún. Szűnyogvár helyén állt. (HRSZ: 2672/2)



7. ábra: Ad Mures 2. feltételezett (Visy 2000) helye a jelenlegi ortofotón (sárga kör)

Ad Mures 3: Feltételezetten a Csónak köztől nyugatra, a Koppány vezér út északi felén állt Harsányi József tanító telkén. A terület nehezen azonosítható. (Visy 2000) felvétele alapján és a szintvonalas térkép alapján a 2608/8 és /9 ingatlanokon állhatott az őrtorony, ha egyáltalán volt, mert Visy Harsányival folytatott beszélgetése szerint inkább településnyomok lehettek a telkén.



8. ábra: Ad Mures 3 burgus feltételezett helye (sárga kör) (Visy 2000) felvétele és az aktuális ortofotó, illetve szintvonalak alapján.

Ad Mures 4: Feltételezetten a Sorg-villa (majd Koppány-vendéglő, jelenleg magánház) helyén állt (HRSZ: 2590/7)



9. ábra: Ad Mures 4. helye

Ad Mures 5: Feltételeztem a középkori monostor helyén, a mai vízmű területén állt: HRSZ: 2515, 2517

Ásatás: Milch, 1901

Miután a korábbi topográfiai megfigyelések és az új légi felvételek szerint a területen minimum 5 római kori őrtorony valószínűsíthető, valamint az Aa Mures 5. őrtorony helyén bizonyosan a középkori bencés apátság fekszik, mindezek védelmében a 2001. évi LXIV. Tv. 21. § 1. bek. értelmében javasoljuk a területen tervezett mindenfajta földmunka esetén a **próbafeltárást**, továbbá a régészeti érdekek védelme érdekében a lelőhelyek listára vételét.

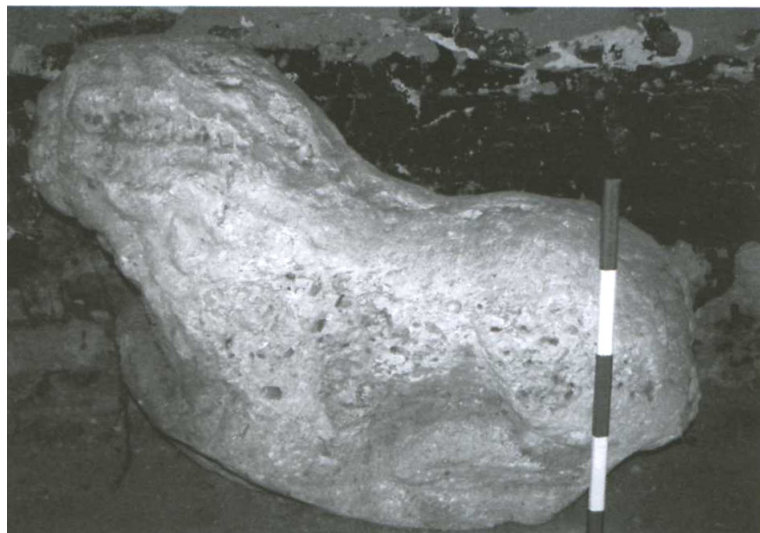


10. ábra: A vízmű telkén volt az Ad Mures 5. őrtorony, majd a bencés monostor

3. Középkori bencés monostor

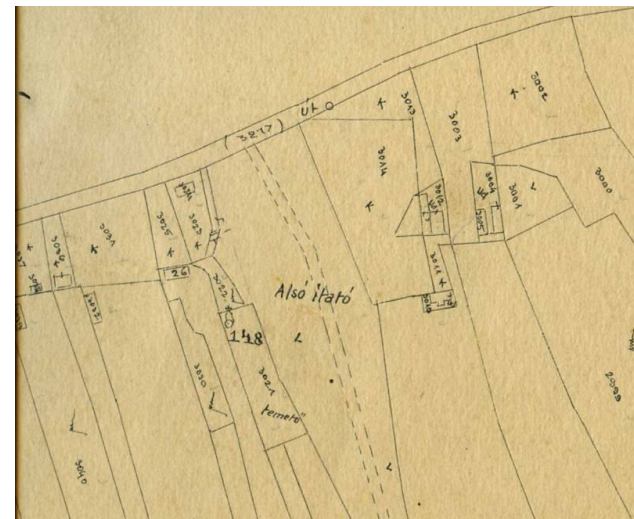
A VIZÁK Kft. 1971-1973-ig épített Víztelítő telepe az Aranyember utcában a Koppán nemzetség által a 12. században alapított bencés monostorra települt rá.

„Duna-Örssel szemközt - amint a szőlők a kőkereszt fölött elfogynak, közvetlen a Duna partján Szabó Kálmán szőlője mögött - legutolsó a mostani hegymester szőlője. Az illetőnek ugyanitt lakóháza és külön épületben asztalosműhelye van. Mikor a műhelyét építé, két - téglával kirakott - síra akadt, melyben két csontvázon kívül egyéb ismertetőjelet nem talált, lakóházának a Dunára szolgáló szobája alatt pedig egy nagy üregre bukkant, mely össze-visszahőnyt embercsontokkal volt szintig tele, lakóháza mögött mutatott nekem egy rézsút a Dunának húzódó alapfalat; - nemcsak ő - de ezelőtt is többen e helyen igen sok téglát és követ ástak, a Dunára dülő részen egy betemetett pinczetorok van. Az udvaron egy otromba faragású oroszlán és egy faragott talapzatkő hever...” (Gyulai 1887)

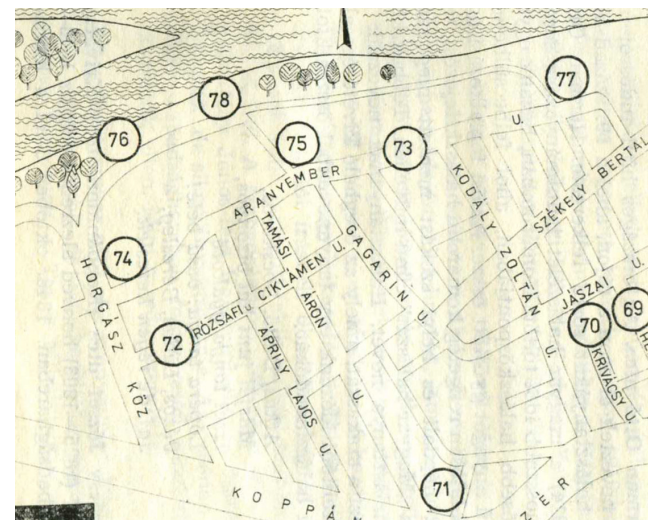


11. ábra: A kőoroszlán a KGYM gyűjteményében (BORHY, 2006, Kat. 75)

„A klastrom a nyomok szerint a monostori szőlők közt a Dunára vezető első itató út közelében, az úgynevezett Basahegyen feküdt, azon a parcellán, mely ma a Szilágyi család tulajdonát képezi (kat. HRSZ.: 1423 és 1424. Erős falakkal kellett legyen ellátva, mert a XV. század első negyedében megerősített helyként szerepelt.” (Baranyay: Elpusztult helyek) A monostort 1529-ben a törökök pusztították el, nem települ újra.



12. ábra: Az alsó itató környéke, az egykori bencés monostor (1923)



13. ábra: A bencés monostor helye (74.) (KECSKÉS 1985)

A vízmű építéskor végzet régészeti megfigyelések során a monostorhoz tartozó kőfalak kerültek elő. (Bíró, publikálatlan)

Ásatás: Bíró (szóbeli közlés, publikálatlan)

Belváros (egykori Új-Szőny)

Duna - Komárom/Székesfehérvár vasútvonal – Mártírok útja mindkét oldala - Bem József utca közötti rész



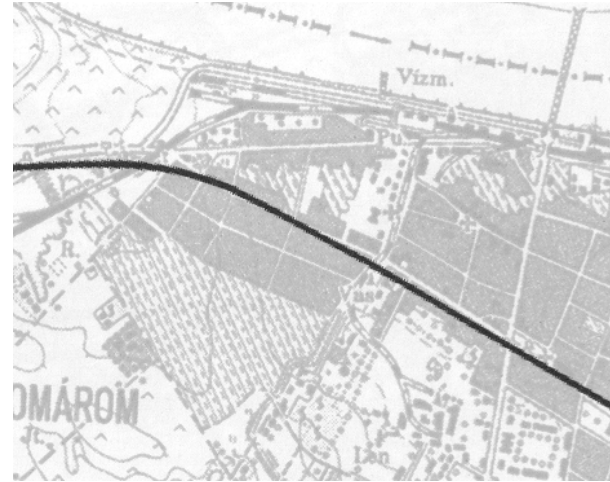
14. ábra: A Csillagerőd és környéke, 1991-es légifotó

1. Őskori emlékek

A Gyár utca délkeleti részén szőlőművelés közben őskori leletek kerültek elő 2006-ban.

2. Limes-út és környéke (római kor)

A belvároson keresztül haladó 1. számú főút a római kori **limes-út** nyomvonalán halad.



15. ábra: A limes-út Komáromban (VISY, 2000) és a 3. századi mértöldkő (BORHY 2006)

A Mártírok útja – Száva utca kereszteződésénél kerül elő és jelenleg a Klapka György Múzeum római kőtárában látható (Igmándi erőd) egy 3. sz-i mértöldkő. (Borhy 2006, kat.8.)



16. ábra: A polgárváros III. temető (BARKÓCZI, 1951)

Építési maradványok és tegulák a kukoricásban (2005)

„A vasútvonal – a Székesfehérvárra menő vasútvonal nyugati oldalán – másik oldalán már **temető** van. (a temetőt szőlőrigolózásnál már jórészt kiszedték és az anyag Kállay nyugalmazott jegyző birtokában van), mely a község lakosainak vallomása szerint az út északi oldalán csak a Csillagerőd keleti erődjével egyirányban kezdődik és az ún. Lágercsárdáig tart (Polgárváros III. temető). ... Az út – ti. a mai Mártírok, a régi limes-út – két oldalán kb. 60-70 m szélességben terült el és a lakosság elbeszélése szerint voltak olyan 20-25 méteres közök, ahol egyáltalán nem voltak sírok.” (Barkóczi László, 1951,6.)

Ásatás: Borhy-Számadó 2009. június 24 – július 22.

A Mártírok útja északi oldalán, a MOL Benzinkút és az egykori gyermekváros közötti (811/12, 815/2 811/6 HRSZ-ú) területen feltárássra került a brigetiói polgárváros 3. számú temetőjének nyugati része, benne Kr. u. 2-3. századi római kori csontvázas és hamvasztásos sírokkal, gödrökkel és árkokkal, összesen 124 db objektummal. (KGYM Irattár: 281/2009)

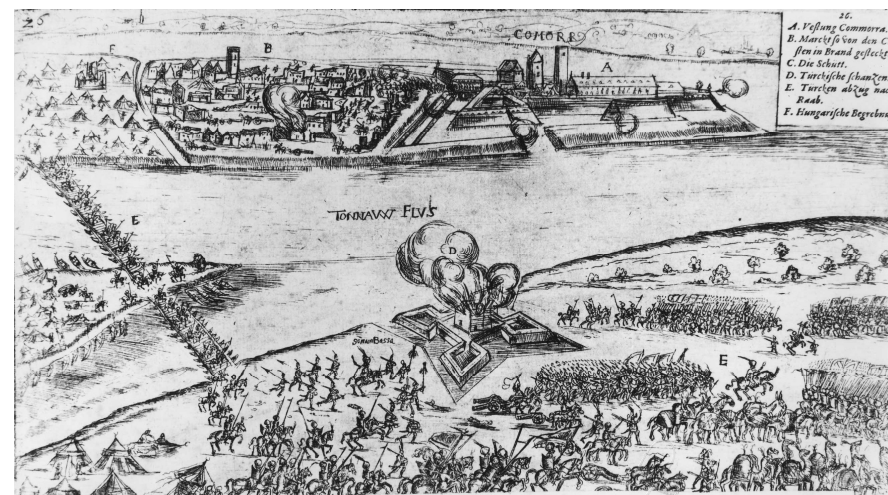


17. ábra: A polgárváros III. temető 2009-es ásatása (811/12, 815/2 811/6 hrsz)

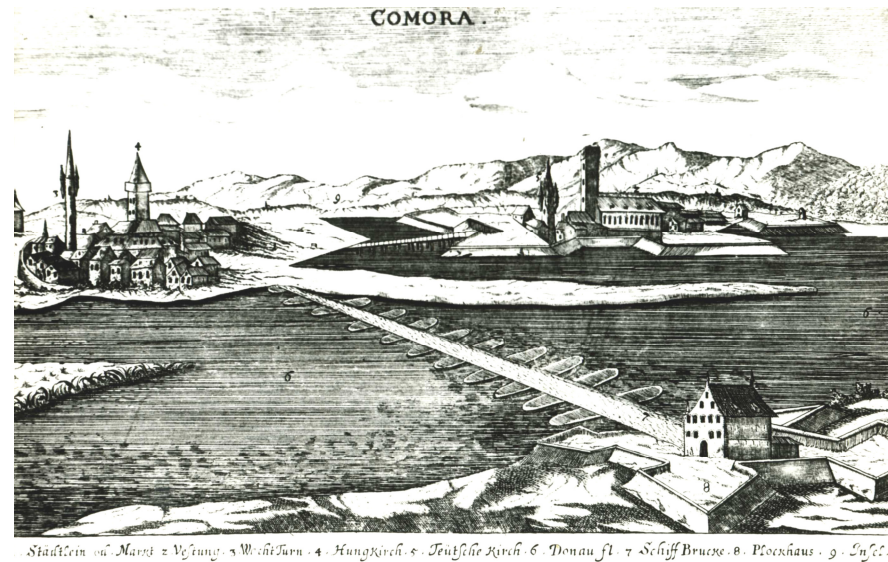
Terepbejárás: 2005. július 8. a Penny Áruház mögötti, 807/22 hrsz.-ú, 1 ha 1925 nm alapterületű kukoricásban.

- három esetben, kb. 10 x 10 m-es foltban apróra tört római tegula töredékek voltak láthatók,
 - egy esetben, kb. 10 x 10 m-es részen nagy köves folt volt látható (mész és egyéb építési maradvány nélkül),
 - egy esetben, kb. 10 x 10 m-es részen sárga agyagrögös folt volt látható.
- (Borhy - Számadó, 2005)

3. Feltételezett középkori falu és temetője, a Csillagerőd környékén (Csillagváros)



18. ábra: Komárom 1594. évi török ostroma



19. ábra: Csillagsánc a 17. század végén – ismeretlen német mester

„Az igazi Rév-Komárom a komáromi újszónyi Duna partján a Csillagvár helyén feküdt. ... A régi, eredeti Rév-Komáromot a törökök pusztították el a XVI. Században.” Lakói a rév-körüli teendőket látták el. (Baranyay 1998, 122.)

A terület tehát a 10. században kialakult és a 16. században a törökök által elpusztított Révkomárom falu és – bár erről a történeti forrásokban nincs utalás, de – feltehetően a hozzá tartozó temető potenciális lelőhelyének valószínűsíthető.

A Szent Péter-palánk, vagy Csillagsánc 19. századi modernizálása, vagyis a mai Csillagerőd építése alkalmával nem ismertek feljegyzések arról, hogy korábbi településnyomokat találtak volna, de tekintettel a középkori település kis méretére és jobbágyfalu voltára, feltehetően nem maradandó anyagból készült házakról lehet esetünkben szó.

A területet nyugatról határoló JUNO Hotel építésekor és a területet délről határoló Csillag lakótelepet építésekor (1989/90) régészeti megfigyelés nem történt.

A területet szintén délről határoló MOL-benzinkút (1994) Penny Áruház építésénél régészeti lelet nem került elő. (Borhy-Számadó, 2005). A modern lakóépület megépítésekor régészeti megfigyelés nem történt, a közművesítése során régészeti lelet nem került elő (KGYM Adattára, 52-2008).

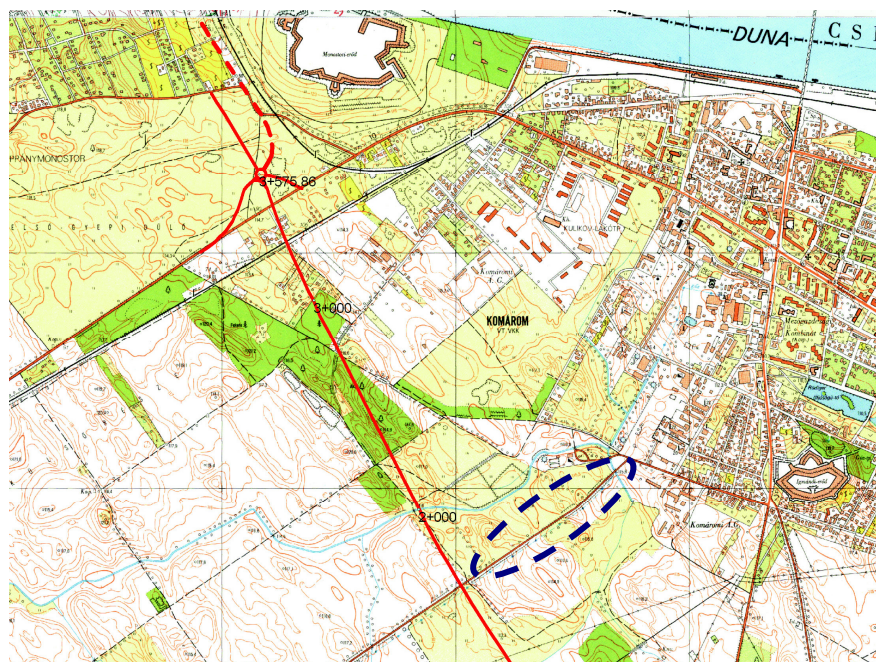
Miután a korábbi topográfiai megfigyelések szerint a terület déli részén római kori temető, a Csillagerőd közvetlen környezetében a középkori Révkomárom falu és temető valószínűsíthető, mindezek védelmében a 2001. évi LXIV. Tv. 21. § 1. bek. értelmében javasoljuk a Táncsics Mihály utcáig fekvő terület beépítésekor a **próbafeltárást**.

Nagyherkálypuszta (külterület)

1. Római kori temető

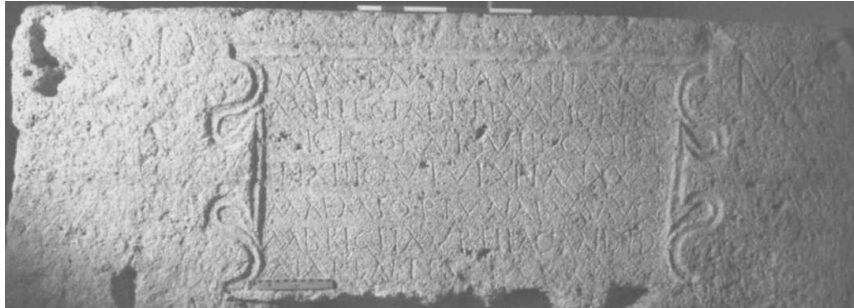
Római kori szarkofág a nagyherkályi út mentén

V. Vadász Éva 1978-ban talajlazító munkák alkalmával előkerült, kirabolt római kori szarkofág leletmentését végezte. A lelőhely a nagyherkályi út mellett, egy nagyobb vizenyős rét mentén húzódó magas dombon található. (Kuny D. M. Adattára 143-78)



20. ábra: A szarkofág feltételezett lelőhelye (Borhy 2006)

A szarkofágot, mely a Klapka György Múzeum kőtárában látható, felirata szerint, Marcus Aemilius Aurilianusnak, a legio parancsnoki iroda segédjének szülei készítették. Édesapja a brigetiói municipium augustalisa volt. (Borhy 2006, Kt.18.)



Felirat szövege:

D(is) M(anibus)
M(arco) Aemil(io) Aur(ilian)o (!) q(uondam)
mil(iti) leg(ionis) I Ad(iutricis) P(iae) F(idelis) ex adi(utore) offic
i(ci) cornicul(arii) legati st
5 ip(endiorum) XIII qui vixit an(nis) XXXI
M(arcus) Aem(ilius) Fortunatus aug(ustalis)
m(unicipii) Brig(etionensium) et Aurelia Candid
a parentes f(aciendum) c(uraverunt)

21. ábra: A szarkofág és felirata (Borhy 2006)

A 2007-ben, az elkerülő út nyomvonalán végzett terepbejárás során csupán a jelentésben szereplő helyszíni leírás alapján tudtuk lokalizálni a lelőhelyet a nagyherkályi út nyugati oldalára. (Kisné - Számadó, 2007)

További feltárások hiányában nem állapítható meg, hogy kiterjedtebb temetővel van-e dolgunk, ill. hogy esetleg egy villagazdaság temetkezéséről. Miután az augustalis, vagyis a császárkultusz papja vagyonos ember volt, elképzelhető, hogy itt egy *villa rustica*-val van dolgunk. Ezt bizonyítaná az is, hogy a földéken dolgozók a területen sok fémkeresőt láttak az elmúlt évek során.

Ásatás: V. Vadász Éva, 1978

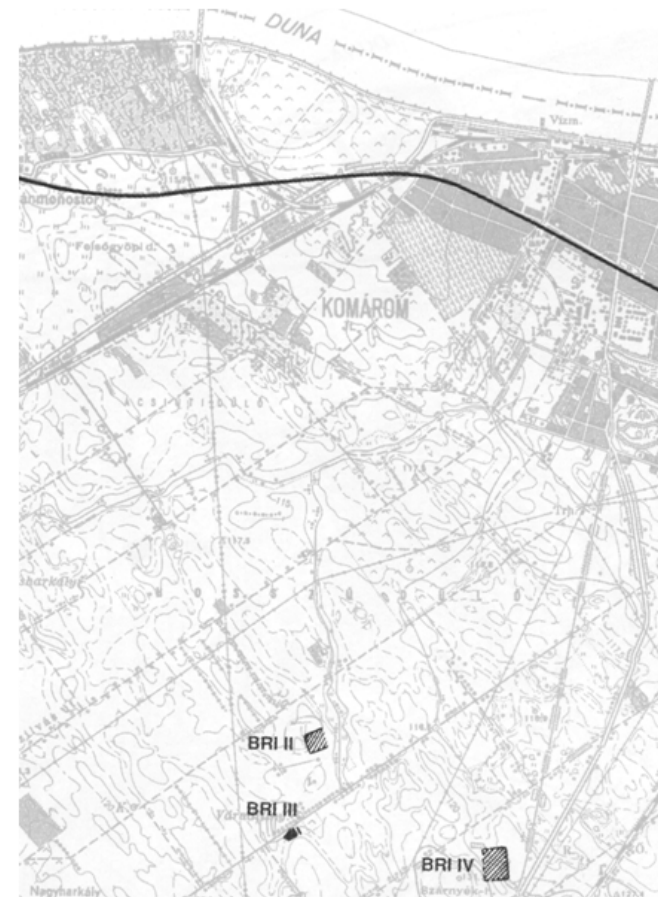
Régészeti megfigyelést javaslunk a Komárom-Herkályi úti lelőhely feltételezett területén végzett munkák során (elkerülő út) mivel a lelőhely kiterjedésének pontosabb meghatározására nincs lehetőségünk. Amennyiben a tervezett földmunkák során régészeti lelet vagy objektum kerül elő, a 2001. évi LXIV. Tv. 22. § 2. bek. értelmében a területen el kell végezni a **megelőző feltárást**. (Kisné-Számadó, 2007)

2. Római kori menettáborok

1994 és 1996 közötti, római kori régészeti lelőhelyek megfigyelésének, felderítésének célzatával O. Braasch repüléseket végzett a limes mentén. A felvételein megfigyelt objektumokat dr. Visy Zsolt régész azonosította.

Brigetio II-III-IV. számú menettáborok (Visy 2000)

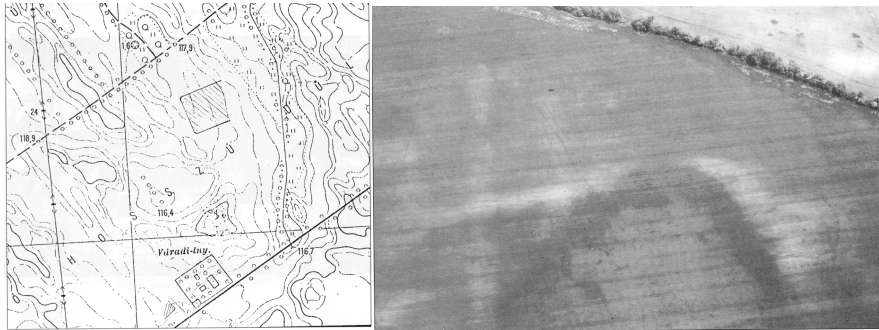
Komáromtól délre, az Igmánd felé vezető út nyugati oldalán három római menettáborot lokalizáltak, amelyeket a szakirodalom Brigetio II., III., IV. tábor-ként tart számon.



22. ábra: Brigetio II-IV. menettáborok (VISY 2000)

Brigetio II. tábor

„A tábor ÉNY-i, DNY-i és DK-i árka tisztán látszik a szántóföldben. ... A látható árokszakaszok alapján a tábor szélessége 102 m, hossza legalább 110 m. ... Mérete alapján cohortábor lehetett. A tábortól keletre látható kör alakú árokvonala a déli szélén húzódó cölöpsorral nem római eredetű.”



23. ábra: BRIG II. helyszínrajza és légi fotója

Brigetio III. tábor

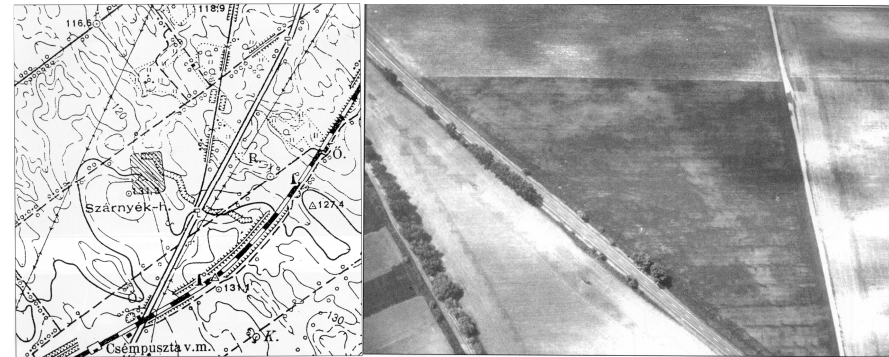
„A II. tábortól keletre, a kör alakú, ismeretlen korú ároktól DK-re egy másik római földtábor árkának egy kis szakasza is megfigyelhető. ... A III. tábornak az északi, szabályosan lekerekített sarka látható, az árkok iránya ÉNY-DK, ill. DNY-ÉK. ... Az árkok látható hossza 35, ill. 26 m.”



24. ábra: BRIG III. helyszínrajza és légi fotója

Brigetio IV. tábor

„A lelőhely az új nyomvonalú országút 4,2-4,2 km-szelvényében van az út nyugati oldalán fekvő szántó területén. A tábor árkának DK-i és ÉK-i sarka látszik, keleti és északi vonalából csak kisebb szakaszok. Hosszabb oldala csaknem pontosan észak felé mutat. Hossza mintegy 195 m, szélességét 160 m-re lehet becsülni.”



25. ábra: BRIG IV. légi fotója és helyszínrajza

Szőny

1. Óskori temető

Mintegy 7000 éve kezdődő bronzkor középső szakaszában (Kr. e. 1800 körül) az edénydísztési technikájáról elnevezett Dunántúli Mészbetétes Edények kultúrája népe szállta meg Szőny területét is.

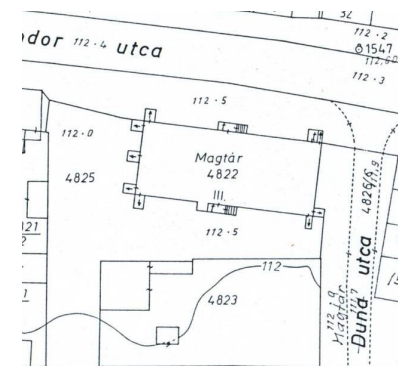
Emlékanyaguk a mai város számos pontján előkerült, így pl. Újszálláspusztáról (csupán irodalmi utalásokból ismert az itteni temető, melynek leletanyag Brnóba került a harmincas években), a Cecília temetőből (Petrovics Jenő által begyűjtött hiteles sírlelet-együttes került elő), a legio tábor területéről (Tompai Ferenc említi Paulovics István ásatását, aki a lelőhelyen néhány urnásírt tárt fel mészbetétes kerámiával), Szőny - Sörház lelőhelyről (Radnóti Aladár feltárása során a mészbetétes edények kultúrájához tartozó sírok is – 4 sír – előkerültek) vagy Szőny-Koponyásról (Kállay Ödön ajándékként került a Lenhardt-gyűjteménybe a lelőhelyről származó miniatűr bögre), hogy csak a legismertebbeket említsük. (Kisné 2007)



26. ábra: Óskori urnák a Magtár lelőhelyről

Hiteles feltárássra a számos lelőhely ellenére csupán egy helyen volt lehetőség: a **nagymagtár** területén.

1969-ben Szőny községi tanácsa értesítette a tatai Kuny Domokos Múzeumot, hogy az ún. nagymagtárban nyíló borzózó és a magtár közötti területen (HRSZ.: 4825) parkolóhelyet kívánnak létesíteni. (KDM Adattára 133-77)



27. ábra: A szőnyi nagymagtár

Vékony Gábor és Bíró Endre 1969-ben végzett leletmentése alkalmával 12 óskori és 99 római kori sírt tárt fel a területen. A 12 óskori urnás-hamvasztásos sír az észak-dunántúli mészbetétes kerámia legkésőbbi (BC1) szakaszához tartoztak. A leletanyag a Kuny Domokos Múzeumban található. A feltárás alkalmával a kultúra legkésőbbi szakaszának nem is akármilyen emlékeanyaga került elő. (Rég. Füz 1970)

A sírok gyakori „mellékletei” a gazdagon díszített miniatűr edények. Felmerült, hogy gyerekjátékok lehettek, de az is feltételezhető, hogy a túlvilágon eredeti méretre alakulva használhatták azokat. Gazdag kerámiaművességük emlékei a temetők anyagából kerülnek elő. A vékony falú, gyakran alig- vagy rosszul kiégetett edények kimondottan a gyászszertartásokra készültek, a halotti rituálé eszközei voltak. (Kisné 2007)



28. ábra: Miniatűr edények KGYM Fotótár

A szőnyi anyag között van egy, ami önmagában is szimbolizálja a teljes időszakot: egy Szőnyből előkerült urna. Jellegzetes mészbetétetes forma, alsó részén seprős díszítéssel, négy füle közül kettő szintén a megszokott, kettő viszont a Hatvani kultúra jellemzője: osztott fogóbütyök, felső részén viszont a korai Halomsíros kultúra közismert bordísze fut körbe. Ritka szerencsés lelet ez a tudomány és művelői számára, mint ahogy ugyanez mondható el az itt előkerült őskori anyagról is. Legyünk rá büszkék, nemcsak településünk korai történetének megismeréséhez segítenek hozzá, de számos új információt nyújtanak a Kárpát-medence őskori történetéhez is. (Kisné 2007)



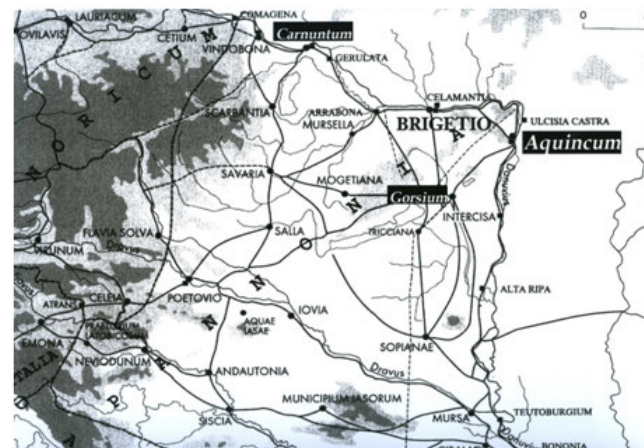
29. ábra: Seprős díszítésű urna KGYM Fotótár

Ásatás: Biró Endre-Vékony Gábor 1969

Miután a korábbi leletmentések szerint a területen őskori és római kori temető található, mindezek védelmében a 2001. évi LXIV. Tv. 21. § 1. bek. értelmében javasoljuk a területen tervezett mindenfajta földmunka esetén a **próbafeltárást**.

A rendkívül értékes leletanyag miatt az elvégzett megelőző feltárás ellenére javasoljuk a lelőhely nyilvántartásba vételét a megfelelő régészeti kontrol biztosítása érdekében.

Római kor



30. ábra: Pannonia provincia térképe

Komárom/Szőny római kori elődjének, **Brigetionak** a neve világszerte ismert a provinciális régészet és az ókortörténet tudományának művelői körében. Carnuntum (ma: Bad-Deutsch Altenburg – Petronell, Ausztria), Vindobona (ma: Wien/Bécs, Ausztria) és Aquincum (ma: Budapest-Óbuda) mellett Brigetio volt a Pannonia tartományban állomásoztatott 4 legio egyikének, a *legio I Adiutrix*nek az állomáshelye a Kr. u. 1. századtól kezdődően a római uralom végéig.

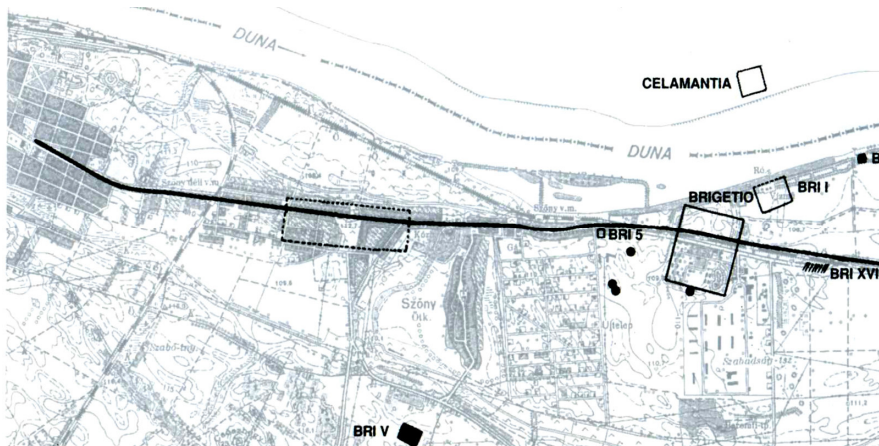
2. Limes-út

A római birodalom északi határán fekvő Brigetion keresztül haladt a Duna mentén haladó római kori főközlekedési útvonal, a **limes-út**, melynek nyomvonalán halad a mai Komárom szőnyi és belvárosi területén az 1. számú főút.

A fent említett három másik lelőhely tudományos kutatottságához képest azonban Brigetio területén csak jóval később és kevésbé kiterjedten indultak meg a régészeti kutatások. Egészen 1927-ig egyrészt csak rablóásatások, másrészt pedig a helytörténet vagy a régiségek iránt érdeklődő helybeliek (Milch Ármin) – és nem utolsósorban műgyűjtők – által kezdeményezett

amatőr feltárások folytak ezen a területen. A hasonló jellegű tevékenységek nyomán gazdag régészeti és feliratos leletanyagok kerültek napvilágra, amelyek Magyarország, a szomszédos és távolabbi országok jelentős múzeumaiban és gyűjteményeiben kaptak helyet (pl. Magyar Nemzeti Múzeum [Budapest]; Kuny Domokos Múzeum [Tata]; Dunamenti Múzeum [Révkomárom]; Szlovák Nemzeti Múzeum [Pozsony]; Kunsthistorisches Museum [Bécs], stb.). 1927-től kezdődően római korról foglalkozó régészek (pl. Barkóczi László, B. Bónis Éva, Paulovics István, Radnóti Aladár) többször is erőfeszítéseket tettek az építészeti emlékek feltárására, a régészeti leletek megmentésére és az ásatásokon feltárt leletanyag tudományos ismertetésére. A modern feltárások 1992-ben indultak meg a római kori polgárváros területén.

és a Római Birodalomba való átkelést ellenőrző – *Celamantia* (ma: Iza-Leányvár, Szlovákia) ún. ellenerődjét. A *brigetioi* tábor kiterjedt úthálózat révén kapcsolatban állt a pannoniai határt (*limes*) védő többi *castra legionissal* (*Aquincum*, *Carnuntum*, *Vindobona*), valamint a tartomány belsőjében elhelyezkedő településekkel. A tábor elhelyezkedésének stratégiai fontosságára utal maga a *Brigetio* név is, amely a *brig-* kelta szóból származik, és „vár”-at jelent.

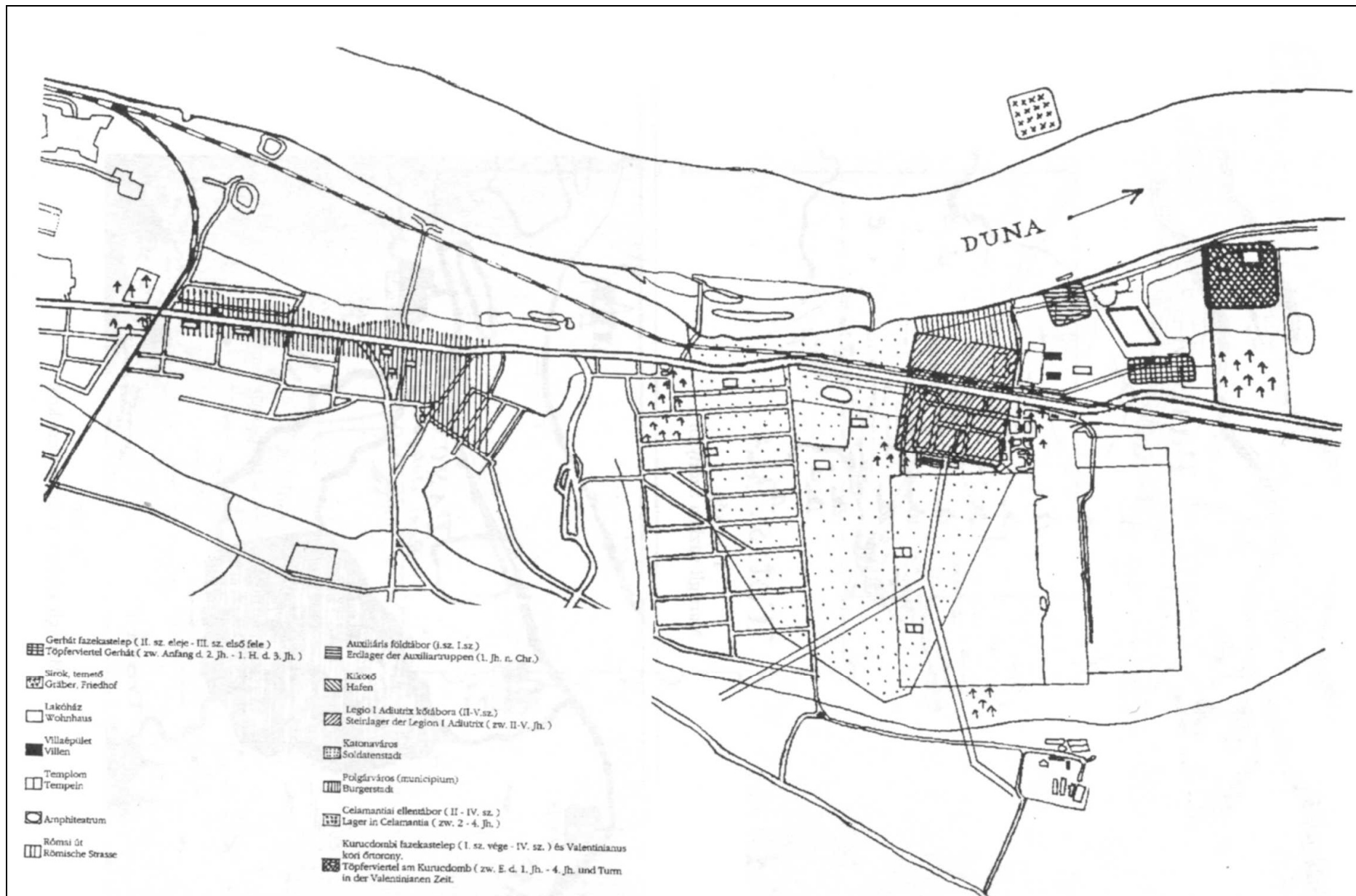


31. ábra: A limes-út nyomvonala Szőnyben (VISY, 2000)

3. Római kori Brigetio településrészei

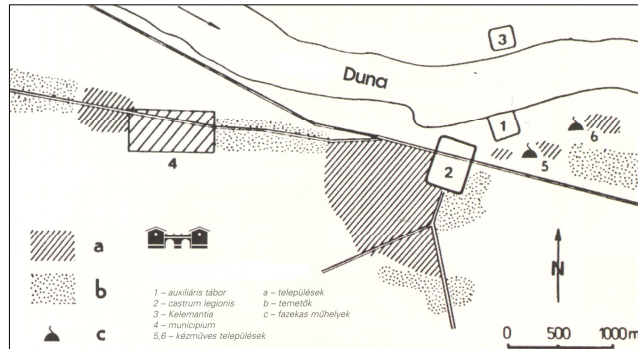
Az *Azalus* törzstől a rómaiak által kisajátított területen jött létre a Kr. u. 1. század folyamán a Duna partján az **első katonai tábor**, amelynek fa-föld konstrukciójú védművei között egy egyelőre még azonosítatlan segédcsapat állomásozott.

Ezt váltotta fel a legkorábban Trajanus (98-117), legkésőbb Hadrianus (117-138) uralkodása alatt *Brigetioba* helyezett *legio I Adiutrix* mintegy 540 x 430 m nagyságú (kb. 23 ha. alapterületű), kettős árokkal körülvett tábora. Elhelyezkedését illetően a Vág folyó túlparti (ahol akkoriban a germán származású *Quadi* [kvádok] laktak) torkolata volt meghatározó: többek között ennek szemmel tartására hozták létre a „birodalmi Duna-parton” *Brigetio castra legionis*át, a túlsó („barbaricum”) oldalon pedig a folyótorkolatot –



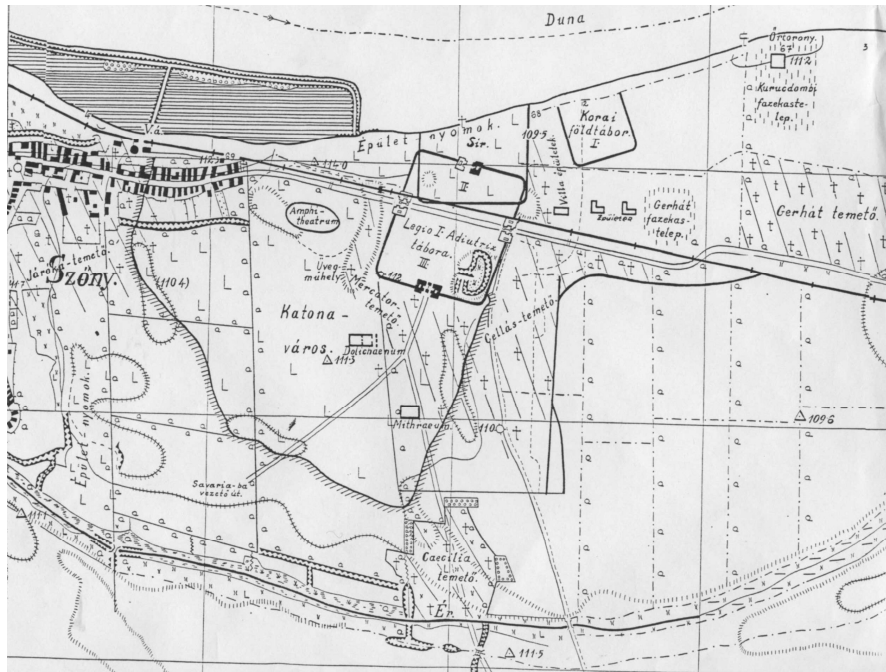
32. ábra*: Brigetio topográfiai térképe (SZÁMADÓ, 1997)

33. ábra: Brigetio településszerkezetének sematikus vázlata (2009)



3.1 Castrum

A tábor – a régészeti megfigyelések szerint – háromszor pusztult el. Falait és védőműveit utoljára az utolsó nagy Duna-vidéki határerődítési munkálatok keretében, I. Valentinianus császár idején újjátették meg és javították ki. Ugyanennek a császárnak a nevéhez fűződik Brigetio nevének utolsó említése az ókori latin nyelvű irodalomban: Ammianus Marcellinus történeti művében leírja I. Valentinianus Brigetio táborában 375-ben bekövetkezett halálát.



34. ábra: Castrum és canabae építményei (BARKÓCZI, 1984)



35. ábra: 1951. évi légi felvételen jól látszódik a tábor északi falának és a via praetoriának a nyomvonala

A római kori legiós kőtábornak a kelet-nyugati irányban rajta áthaladó limes-úttól, a mai 1. számú főúttól (Petőfi Sándor út, HRSZ.: 5411/1) északi és déli irányban fekvő területe **régészeti védeltséget** élvez.

A brigetiói *castra legionis* kiterjedése a légi felvételek és a terepalakulatok alapján jól meghatározható. Ismert a *via praetoria* egykori vonulata; és a *via decumana* nyomvonala. Az út tovább folytatódott a katonaváros területén, ahol nem messze a táborfaltól kettévált: egyik ága Tatán át *Aquincumba*, a másik pedig Környén át *Sopianae*ba kanyarodott.

A *castrának* az út és a Duna között fekvő ún. *praetenturája* beépítetlen, mezőgazdasági művelés alatt áll és egy sportpálya fekszik a területén.

Déli része, az ún. *retentura* pedig az 1940-es években épített ún. MOLAJ-lakótelep alatt helyezkedik el. Az 540 x 430 m alapterületű, kettős árokkal körülvett tábor szabályos téglalap alakú volt, fala kb. 180 cm vastagságú. Berkovics ábrázolása szerint kiugró oldaltornyai és kisméretű, félköríves saroktornyai voltak. A *porta decumana* (déli, katonavárosba vezető kapuja) kétnyílású volt, amelyet az ásatások mellett egy építési felirat is bizonyít. A *porta principalis sinistra* és *porta principalis dextra* – mivel az *Aquincum-Vindobona* közti szárazföldi főközlekedési útvonal haladt rajtuk keresztül – kétnyílású lehetett. A *porta praetoria* – az ellenség felé nyíló, nyilvánvalóan stratégiai okokból – azonban csak egynyílású volt.

A tábor és a Duna között Rómer Flóris idejében még falak álltak. Ezek nagy része a kőbányászásnak esett áldozatul, de Paulovicsnak sikerült falakat és épületeket feltárnia. Ezek feltehetően a *classis Flavia Pannonica* hadikikötőjével és raktárépületeivel azonosíthatók (Lőrincz 1975).



36. ábra: Falszakasz a Duna-parton KGYM Fotótár

A '70-es évek elején árvízvédelmi töltés épült a helyére. Feltehetően ekkor mozdították el a helyéről azt a mintegy 2 m hosszú kőfalat, melyet közvetlenül a tábor előtt, a Duna-part menti fás-bokros részen találtunk 2001-ben.

A tábor körbefogó vallum megkutatására 1996-ban nyílt volna lehetőség, a sportházról északra fekvő területen történő lőtér építéskor. Ám a II. világháborúban – ahogy az az 1951-ben készült légi felvételekről is kiderült – több bombatalálat érte a területet, így csak visszatöltött bombatölcséreket és modern planírozásokat találtunk. (KGYM Adattára: 12-96/1)

A Petőfi Sándor úttól délre a MOLAJ lakótelep építése során több nagy területet érintő kutatásra került sor:

1942: lakótelep-építés (Barkóczi, 1951)

1992: MATÁV (KGYM Adattára. 4-92)

1995: Öntözőberendezés a parkban

1998: ivóvíz, szennyvíz, fűtés rekonstrukció (KGYM Adattára. 16-98)

2003: gáz rekonstrukció (KGYM Adattára: 58-2003)



37. ábra: Kőfal valamint két periódusú fal és 2. periódusos padló a Gáz utcában, 1998 KGYM Fotótár

A tábor belső szerkezetéről sajnos csak keveset tudunk.

A korábbi kutatások során középből faszervezetű, a DK-i sarkából kőből épített kaszárnyaépületek kerültek elő, a déli feléből pedig egy falfestményekkel gazdagon díszített padlófűtési épület. Ismerjük a *praetoriumot* és a tábori *fabricát*, valamint kenyérsütő kemencék is napvilágra kerültek. *Iuppiternek*, *Iunonak* és *Minervának* a tábor területéről előkerült ember nagyságú ülő szobrai valószínűleg a tábori *capitolium* kultuszszobrai lehetnek. Az 1962-ben előkerült *Iuppiter* szobor a tatai múzeum állandó kiállításán látható. (Barkóczi 1951)

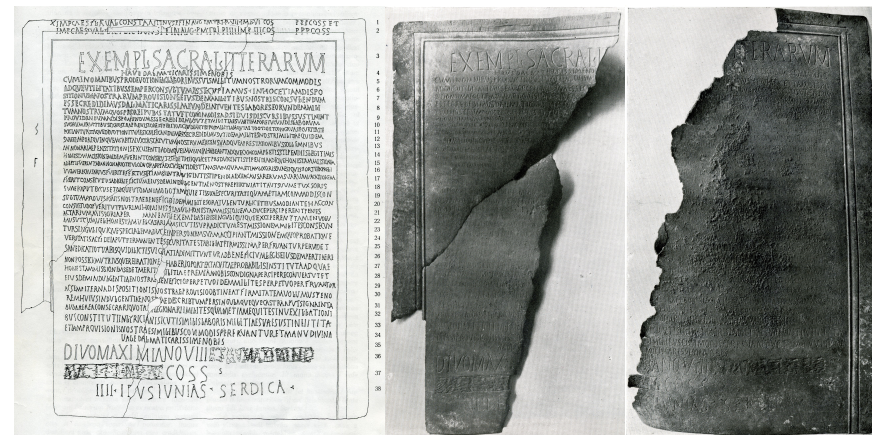


38. ábra: luno szobor (Hórmezővásárhelyen) balról és Minerva szobor (Magyar Nemzeti Múzeumban) BARKÓCZI, 1944 jobbról

„Kállay Ödön szőnyi jegyző 1930-ban fontos leletet jelentett a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A római tábornak a bécsi műúttól délre eső felén ugyanis egy gőzeke egy nagy feliratos bronztábla töredékeit vetette ezen, a brigetioi kutatások történetében fontos napon felszínre. Két kisebb töredéktől eltekintve a tábla három nagyobb darabra tört még az ókorban. ... Az emlék az épületnek, amelynek falát díszítette, elpusztulásakor tört össze, ugyanakkor a tűzben össze-vissza görbült.” (Paulovics 1936)

A tábla Constantinus és Licinius császárok Serdicában (Sofia) 311. június 10-én kiadott törvényének bronzba vésett másolata. Erről a törvényről a római kori kutatás egészen e tábla előkerüléséig nem is tudott. A törvény a katonának szóló adókedvezményekről, a katonai szolgálatból való elbocsátás mikéntjéről szól.

A tábla lelőhelyén 1934-ben folytatott kutatásokat Paulovics István, a MNM régésze. Ekkor előkerült a bronztábla hiányzó felső része, valamint kaszárnyaépületek alapjai.



39. ábra: A törvénytábla szövege és töredékei. A táblát a Nemzeti Múzeumban őrzik PAULOVICS 1936



40. ábra: A legios tábor déli része az 1. és 2. lelőhely jelölésével

Paulovics 1934-ben megtalálta a déli kaputól a tábor központjáig haladó, felszínen vezetett vízvezeték tartópilléreit, mely a via decumana keleti oldalán haladt.

1998. és 2003. évi nyomvonalas munkák során a Műszerész utca nyomvonalán átvágásra került a *via decumana* (2. lelőhely), ill. feltehetően a vízvezeték tartópilléreinek az alapjai (3. lelőhely).



41. ábra: *Via decumana* átvágása, 2003 KGYM Fotótár



42. ábra: Padlófűtéstéglák in situ a Varga József u. 4. szám előtt, 2003 KGYM Fotótár



43. ábra: A vízvezeték feltételezett tartópilléreinek alapjai a *via decumana* keleti oldalán (in situ 1998) és a kőtárban KGYM Fotótár



Ugyancsak a tábor déli részére az 1940-es években az olajgyár lakótelepét építették. 1942-ben mesterlakások alapozásánál beleástak a legatus palotájába, az „A” épület alapozásánál pedig a praetorium déli oszlopfolyosójának néhány oszlopa is előkerült.

A lakótelepet a fejlesztések azóta sem kerülik el. 1992-ben MATÁV optikai kábel, 1998-ben szennyvíz-, ivóvíz- és fűtésrekonstrukció során került felásásra a telep. 2003-ban új nyomvonalú gáz végzett hatalmas pusztításokat. Hiába a régészeti felügyelet (1992, 1998), vagy a mentő feltárás (2003), az nyomvonalas munkák sok kárt okoznak, ugyanakkor szinte az egyetlen lehetőséget nyújtanak arra, hogy a tábor belső szerkezetét jobban megismerjük.

2003-ban a Vegyész-Hága-Műszerész-Mátra utca által körülrárt, 5410/224 HRSZ területen hatalmas méretű (kb. 10-15 m-es), valószínűleg kaszárnya-épületek (minimum) két periódusú padló került elő. A felső periódust a nyomvonal átvágta, az alsó a nyomvonal alján volt.

A Varga József utcában a 5410/237 HRSZ. Lakótömb előtt a nyomvonalban padlófűtés-rendszer került elő.

A lakótelep Brigetio azon kevés területe, ahol nem, vagy csak kis mértékben történt a területre olyannyira jellemző kőkitermelés. Ezért itt bőven találunk alapfalakat.



44. ábra: Két periódusú padló a Hága László utcában, 60 cm mélyen a már részben elbontott felső periódus, 110 cm mélyen, a nyomvonal aljában a megmaradt alsó periódus, 2003 KGYM Fotótár



45. ábra. Alsó periódusú padló nyomvonal aljában, a Hága László utcában, 2003 KGYM Fotótár

A MOL-lakótelepen az egyik nagyméretű, beépítetlen terület, az egykori **kiskertek** (HRSZ: 5410/264). A telep északi oldalának közepén elhelyezkedő 2 ha 3941 m² nagyságú terület a limes-út mellett, tulajdonképpen az egykori tábor középpontjában fekszik.

A terület déli oldalán 1989-ben padlófűtésrendszer került elő, mely egyrészt folytatódott észak, vagyis a kiskertek felé, másrészt dél, vagyis a „B” épület felé. Feltehetően ennek a folytatását találtuk meg a 2003. évi munkák során, a Varga József u. 4. szám előtt.

46. ábra: Padlófűtés-rendszer a Varga József utcában, 2003 (KGYM Fotótár)



Erre a területre tehető a castra legionis adminisztratív központja (principia): mivel ezen a területen korábban építkezések nem folytak, vélhetően jó állapotban maradtak meg a római kori maradványok. Itt számolhatunk a basilicával, ahol a legioparancsnok előtt sorakoztak fel (egyfajta „alakulótér”), a hozzá kapcsolódó parancsnoki irodával, amelynek alkalmazottairól számos brigetiói felirat emlékezik meg (pl. adiutor officii cornicularii legati, (Borhy 2006, Kat. 18.); immunis caeriaensis legionis, (Borhy 2006, Kat. 19.). Ugyancsak ennek közelében lehetett a zászlószentély (aedes), amelyben a csapatjelvényeket (signa, vexilla, imagines) őrizhették. Rendszerint ez alatt helyezkedett el a „fogda” (carcer) és a „pénztár”, amelyben pl. a katonák zsoldját őrizték (aerarium militare). Az ilyen jellegű komplexum a Római Birodalomban csak kevés helyen került teljes egészében feltárássra, Brigetióban várhatóan ezen a helyen kerülhet elő az említett épületek bármelyike.

Korábban az iskola és az ABC építése során ennek a központi résznek bizonyos épületei feltárás nélkül megsemmisültek, ezért a „kiskertek” nevű terület különös értékkel bír a hazai régészettudomány számára.

A másik nagyméretű, beépítetlen terület a lakótelep DK-i sarkában lévő **park** (HRSZ: 5410/246), melyben, az 1995-ben végzett öntözés-korszerűsítés kivételével földmunka nem történt.

A park öntözőrendszerének a kiépítésekor azonban falak kerültek elő.

A park azok közé a területek közé tartozik, amely jelenleg is közterület, nagy, összefüggő területben beépítetlen és korábbi építkezések sem bolygatták jelentős mértékben.

Mivel ez is a castra legionis adminisztratív központjának közelében fekszik, egybefüggő, viszonylagos épségben megmaradt épületek előkerülésével lehet számolni. Vélhetően errefelé – aquincumi párhuzamok alapján a déli táborkapu felé eső térségben - helyezkedhetett el a legioparancsnok mellé beosztott tribunusok háza, amely a lakótraktusokon kívül szentélyeket is tartalmazott.

Brigetióból nem ismerünk műhelyre (fabrica) és kórházra (valetudinarium) utaló feljegyzéseket – az ismert legiotáborok alaprajzi sajátosságait figyelembe véve ezek is az ún. retenturában keresendők.

47. ábra: A parkban elhelyezett szarkofág (BORHY 2006)



A parkban elhelyezett szarkofág és környéke ma is kedvelt pihenőhelynek számít.

A lakótelep harmadik, a táborépítmények szempontjából legérdekesebb része az Műszerész utca nyugati oldalán lévő házsor mögötti terület, ahol a 2003. évi feltárások a **kaszárnyaépületeket** hozták elő. HRSZ: 5410/224.

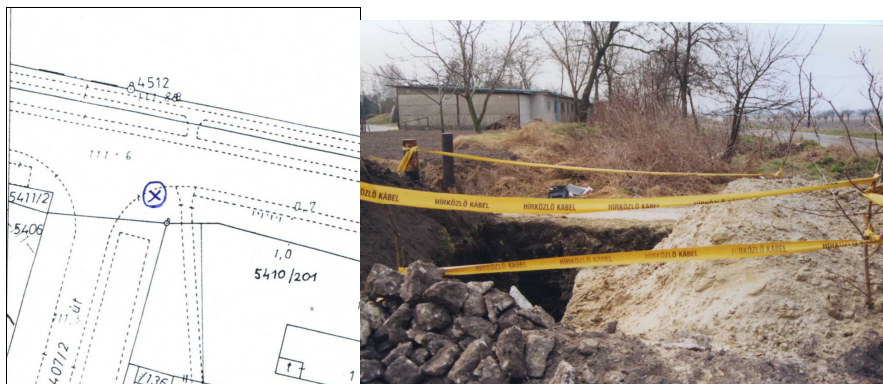
A kaszárnyaépületek, legénységi barakkok egymással párhuzamosan, egymástól utakkal elválasztva helyezkedtek el. Itt kaptak helyet a legénységi szállások (contubernia), valamint a kisebb egységek (decuria) parancsnokainak (decuriones) és a századparancsnokoknak (centuriones) a szállásai.

Pannoniában ilyeneket Aquincumból és Carnuntumból is ismerünk, sőt, feltártak – vályogból és kőből egyaránt épített – legénységi barakkokat a Brigetióval szemben, a Duna északi partján fekvő Iza-Leányvár erődjében. Brigetióban a II. világháború előtt tártak fel a tábor praetenturájában legénységi barakkokat, amelyek feltárási dokumentációja azonban megsemmisült. A Műszerész utca nyugati oldalán elhelyezkedő házsor mögötti

terület páratlan lehetőséget kínálhat ilyen típusú épületek összefüggő felületben történő feltárására, dokumentálására.

További lelőhelyek a legios kőtáborban:

Észak-déli irányú kőfal, feltehetően a **tábor nyugati kapujának** a része



48. ábra: A nyugati táborkapu lelőhelye térképen és fotón (KGYM Fotótár)



49. ábra: A nyugati táborkapu fal részlete (KGYM Fotótár)

Az **egész lakótelep** a Kötv. 13. §.(3) bekezdése alapján **fokozott védelem** alatt áll. Javaslatunk tehát, hogy **a területen a lehetőség szerint el kell kerülni a fejlesztéseket.**

A terület beépítése csak akkor engedélyezhető, ha más lehetőség nincs a szükséges fejlesztésre, valamint nem lehet olyan tevékenységet folytatni, mely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

Amennyiben a fejlesztéssel nem lehet elkerülni a régészeti lelőhelyet úgy a KötV 22. §-a értelmében a beruházás előtt el kell végezni a szükséges **megelőző régészeti feltárást**.



50. ábra: A MOL lakótelep

A fejlesztések, beruházások tervezése során a megelőző feltárás teljes költségét, de legalább a teljes bekerülési költség 9 ezrelékét a beruházónak kell költség-előirányzatként biztosítani a feltárás fedezetére a Kötv. 23. §.-ban foglaltak alapján. Amennyiben a beruházással érintett régészeti lelőhelyen a megelőző régészeti feltárás során épített kulturális örökség kerül elő, meg kell tartani.

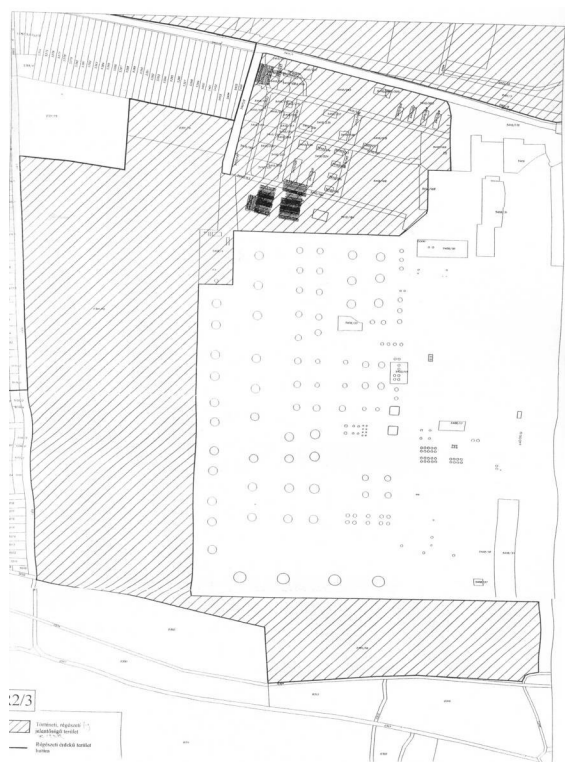
A nyomvonalas rekonstrukciók, vagy a földben lévő vezetékek meghibásodása esetén is az alábbiak betartását javasoljuk:

A Hivatal a Kötv. 63. § (2) a) pont alapján a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken végzendő 30 cm mélységet meghaladó földmunkával járó, illetve a terület jellegét veszélyeztető, befolyásoló tevékenységek esetében

örökségvédelmi hatóságként engedélyezi, az egyébként más hatósági engedélyhez nem kötött beruházásokat.

3.2 Canabe

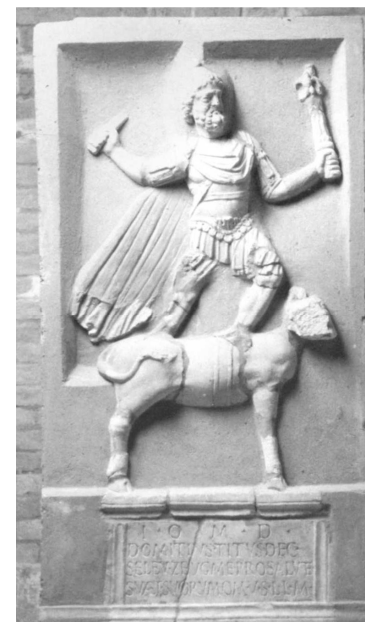
Akárcsak mindenütt másutt a Római Birodalomban, *Brigetio* táborát is körülvette egy városi jellegű, városi ranggal azonban – minthogy katonai territóriumon létesült – nem rendelkező település, a hadsereget kiszolgáló kézművesek és iparosok, valamint a katonák – sokáig törvényesen el nem ismert – családtagjai által lakott ún. **canabae legionis**.



51. ábra: Katonaváros és temetők

A **canabae** kiterjedése a római kori temetők (*Járóka*-, *Caecília*-, *Cellás temető*) elhelyezkedése alapján viszonylag pontosan lehatárolható. Az egykori római településrész területén végzett építkezések, mezőgazdasági- és földmunkák, régészeti kutatások során falfestményekkel gazdagon díszített, padlófűtési lakóházak kerültek felszínre.

A **tábortól délre**, a *canabae* keleti zónájában – az eddigi kutatások alapján – valószínűleg **szentélykörzet** helyezkedett el a *porta decumanától* induló út mentén. Itt a 19. század végén és az 1950-es években keleti istenségek tiszteletére utaló szentélyek láttak napvilágot, így például *Juppiter Dolichenus* szentélye 1899-ben (Milch 1901) és *Mithras* istenek kultuszhelye 1943-ban. Egy felirat, amelyet *Apollo* és *Hygieia* tiszteletére állítottak az út jobb oldalán futó *Tata-Brigetio* vízvezeték mellett, feltehetőleg *Apollo Grannus*nak a közelben álló templomára utalhat, amelyet a felirat tanúsága szerint oszlopcsarnokkal (*porticus*) díszítettek. Nyilvánvalóan az itteni szentélykörzetben kellett állnia *Silvanus Silvestris* szentélyének, amelyről azt tudjuk, hogy a helyi kézművestestület a *collegium opificum* egy *culina*-t ajánlott fel neki, mely minden bizonnyal az isten templomához tartozó, az áldozati szertartások előkészítésére szolgáló kis helyiség, konyha lehetett. A városban más *collegium*ok is helyet kaptak, így feliratból ismerjük a *collegium centenariorum scholáját*, mely egy alkalommal leégett és újjáépítették; a ismerjük továbbá *schola tubicinum*-ot és a *schola signiferum*-ot. (Számadó 1996) A szentélykörzet egy gyógyforrással (*fons Salutis*) is összeköttetésben állt.



52. ábra: Dolichenus domborműve (Duna Menti Múzeum, ÉK)



53. ábra: *Apollo* és *Hygieia porticus* (KDM, Tata)

A *canabae* más részein kerámia- és téglá-égetőműhelyek maradványai kerültek elő.

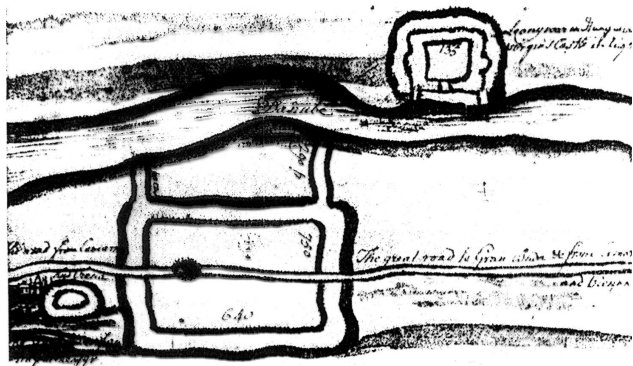
A **város északi határát** a Duna szabta meg, itt a folyó közelsége miatt csak egy sor ház állt az út északi oldalán. A terepbejárások és a kutatások alapján terrazzopadlós, túlnyomórészt pompeji vörös freskós házak voltak itt- a szórvány éremleletek alapján legkésőbb Constantinus uralkodásáig.

A *castra legionis*től nyugatra, az út déli oldalán helyezkedett el az **amphitheatrum**, amelynek maradványai az angol utazók, Pococke és Milles (1737) leírásai alapján a 18. században még jól kivehetőek voltak.

„Fél mérföldre nyugatra, Szőny felé egy mezőn jöttünk, melyet egy silány árok vett körül és ugyanott egy régi építmény nyomai találhatók; kelet felé, nem túl messze Szőnytől, e között és a régi város között, hasonló régi maradványok vannak, mely az alapokból ítélve színház, vagy amphitheatrum lehetett.” (Pococke, 1745)

„A legiós tábor nyugati oldalán, nem messze a tábortól a föld felszínén ovális mélyedés, az amphitheatrum látszik. Hivatalos régészeti kutatás ezen a területen még nem történt, de a szőnyi kőszedők elbeszéléséből valóban a brigetioi körszínházra kell gondolnunk.” (Barkóczi 1951)

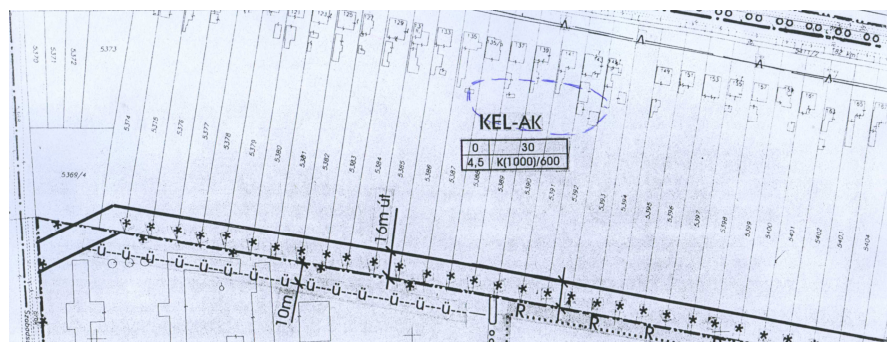
A megfigyelések szerint kelet-nyugati hossz tengelye a Petőfi út 135-145 között (HRSZ: 5387-5393) helyezkedett el, mely nagyságát tekintve megegyezik Visy légi felvételen alapuló becslésével, mely szerint az mintegy 90 m lehetett (Visy 2000:32).



54. ábra: A brigetioi legiotábor és tőle nyugatra az amphitheatrum ábrázolása J. Milles vázlatrajzán, 1747 POCOCKE 1747



55. ábra: Az amphitheatrum ovális foltja a tábortól nyugatra, 1951



56. ábra: Az amphitheatrum feltételezett helye

A háztulajdonosok elmondása szerint az **amphitheatrumtól nyugatra**, az út déli oldalától kb. 60 m-re, a házak hátsó kertjében kezdődtek a beépítések. Több hatalmas méretű, terrazzopadlós épületbe ástak bele a szőlőtelepítések, vagy közművesítések során. A házak itt több sorban álltak. Tudunk egy freskós házról a TSZ-kerítés délkeleti sarkánál, s valószínűleg egy másik épület maradványai kerültek felszínre a kerítéstől délkeletre. Az épülettől keletre, a

tábor felé haladva a földmunkák során egymástól 6-8 m-re három téglasírt ástak ki, majd kirabolták őket. Néhány csonton kívül más leletanyag nem volt benne. Az egyik sírnak azonban két teguláján is téglabélyeg van: A területen a szántásban vörös freskókat lehet találni, mely egyértelműen jelzi, hogy itt több freskós ház állhatott a római korban. (Terepbejárás, KGYM Adattára: 8-1998)

A **város nyugati határa** a Járóka temető kezdetével jól elhatárolható. A katonaváros és a Járóka temető között egy út ágazott le a főútról, mely déli irányba haladva becsatlakozott a tábortól kiinduló úthoz. Ez az út a mai Magtár utca és annak folytatásában volt, egykori vonala a beépítések előtti légi felvételeken jól látható. Innen keletre, az észak-déli irányú Köztársaság út keleti oldalán az 1993. évi csatornázás során terrazzopadló és vörös freskótörödek kerültek elő, s Balaton utcából pedig rabolt, késő római sír, melyet – a Kr.u. 4. sz.-i bevett szokásoknak megfelelően – korábbi sírelemekből állítottak össze. A sír fedőlapjaként felhasznált sírkő először az újrafelhasználáskor, másodszer pedig a sír kirablásakor megsérült. (KGYM Adattára: 4-93)

Az 1992-től folyó régészeti megfigyelések, leletmentések, mentő feltárások során tett megfigyeléseink szerint a **MOL iparterület** keleti zónájában temetők, a nyugatiiban a katonaváros építményei helyezkednek el.

A több esetben előkerült, legtöbbször már rabolt sírok után áttörésnek nevezhető az 1998. év, amikor távhővezeték fektetése közben három ép és érintetlen szarkofág került elő az ún. „A” út nyugati oldalán (1. számú lelőhely, KGYM Adattára 16-98)

1999-ben, iparívíz-rekonstrukció során a „B” út keleti oldalán 5 sír került elő: 2 kő- és 3 téglasír, mellékletekkel (3. számú lelőhely, KGYM Adattára 217-99/2).

1999-ben környezetvédelmi munkálatok során a csővezeték alatti terület tisztították. Ennek során a „B” út nyugati oldalán, az 5020-as tartály keleti részűje előtti csőcsorda alatt melléklet nélküli földsírok kerültek elő. Az öt sírban 6 csontváz feküdt. (2. számú lelőhely, KGYM Adattára 217-99/1).

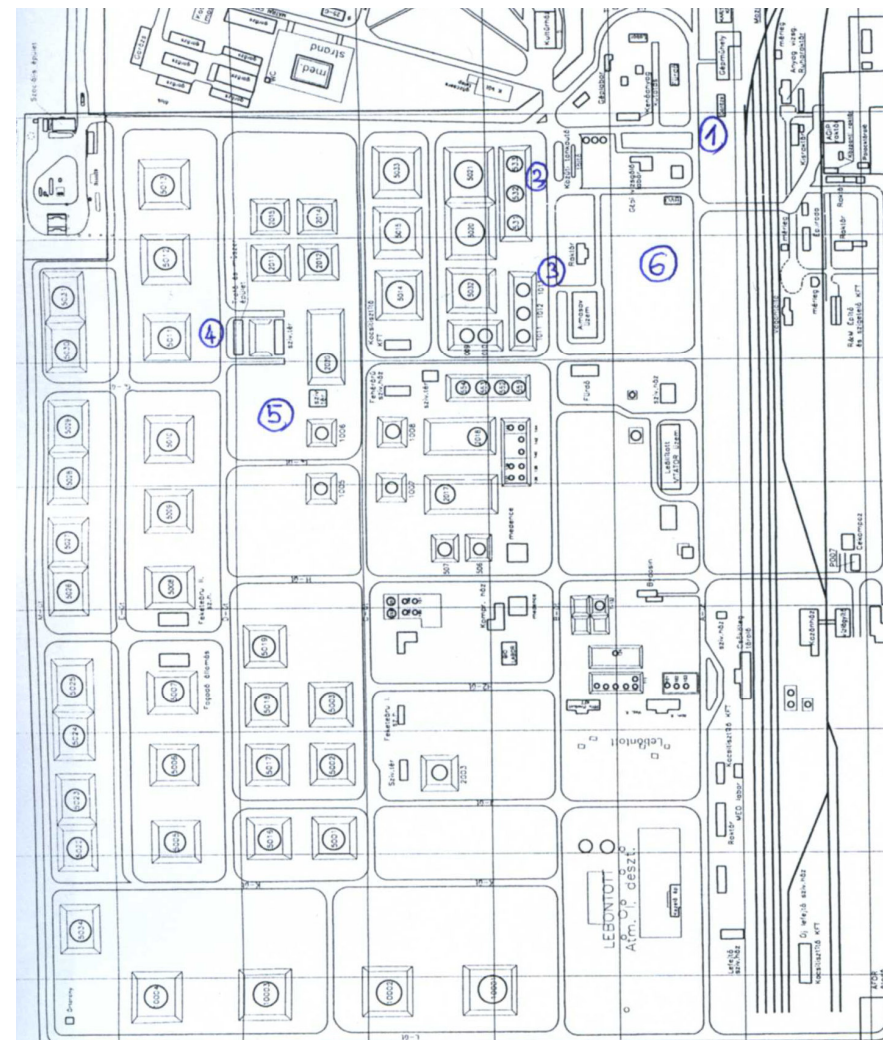
Ugyanekkor a „D” út nyugati oldalán az észak-déli irányú csőcsorda alatt a következő jelenségeket találtunk: (4. számú lelőhely, KGYM Adattára 217-99/1)

- terrazzopadlókat, falak

- talán a via decumana folytatásaként a katonaváros területén vezető római kori út maradványai (ezt bizonyítaná, hogy a „D” úti diszpécserház építéskor nagy lapos köveket találtak)

A diszpécserháztól délre fekvő, kelet-nyugati irányú csőcsorda alatt talán az egykori, Tata irányába haladó vízvezeték terrazzóval kikent csatornája került

elő, kb. 9 m hosszan, ÉNY-DK irányban haladva (5. számú lelőhely, KGYM Adattára 217-99/1).



57. ábra: Leleőhelyek a MOL Rt. Komáromi telepén



58. ábra: 1998. évi 1. és 2. szarkofág feltárás közben (1. sz. lelőhely) és a 2. a múzeumban (KGYM Fotótár)



59. ábra: Az 1999. évi kettős sír (2. sz. lelőhely) és az 5. számú (kő)sír (3. sz. lelőhely) (KGYM Fotótár)



60. ábra: Terrazzopadló metszete és vakolt falszakasz a „D” út nyugati oldalán (4. sz. lelőhely) (KGYM Fotótár)

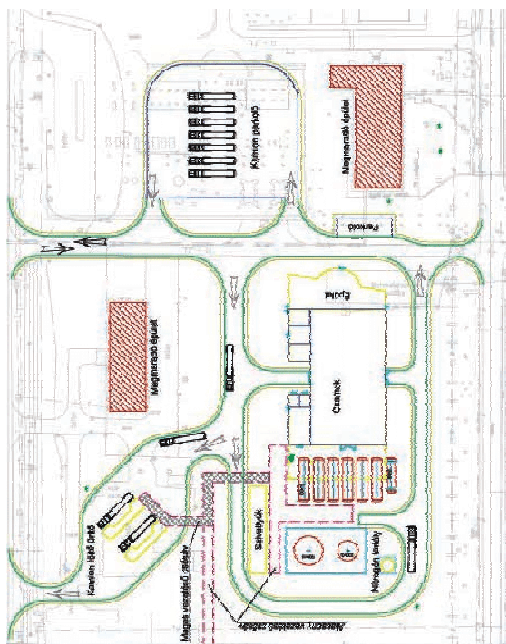


61. ábra: Talán a Tatára vezető út kidobott maradványa a „D” út nyugati oldalán és Csatorna a Diszpécserháztól délre (5. Sz. lelőhely) (KGYM Fotótár)

2007 folyamán, a MOL Nyrt. Komáromi telephelyén a Rossi Biofuel Zrt. Által létesítendő Biodízel üzem számára építendő 1400 m² nagyságú csarnok és fejépület lehetőséget adott **Brigetio katonai táborától délkeletre fekvő római kori terület** nagyobb felületű kutatására.

Az említett felület teljes humuszoslása után világossá vált, hogy a területet teljes egészében újkori ipari létesítmények elplanírozott törmeléke fedi. A törmelékértékelés eltávolítása után, 1,7 m mélységben értük el a még érintetlen római kori réteget.

62. ábra: A Biodízel üzem helyszínrajza



Az újkori törmelék vastagsága alapján, feltételezhető volt, hogy a római kori temető sírjai az ipari tevékenység során megsemmisültek. A még érintetlen rétegben, feltételezhetően a temetőt megelőző, canabae területéhez tartozó objektumok kerültek elő. Az objektumok jelentős része kisebb-nagyobb méretű, az északi iránytól 45 fokos szögben elforgatott árkokból állt. Az árkok a sárga altalajba voltak bevágva, amelyek közül említésre méltó az a szögletes alapterületű, 1,5 m széles árkrendszer, amelynek két sarka is a vizsgált területre esett. Az árkok kibontása során a betöltésben helyenként nagyobb intenzitású római kori hulladékot találtunk.

Ugyancsak a temetkezést megelőző időszakhoz köthető az a terület DNY-i sarkában feltárt, 1,5 m külső és 0,8 m belső átmérőjű kút, amelynek felső betöltődésében az árkokéhoz hasonló római kerámiával és elpusztult kutya csontvázával kevert föld volt. 4,5 m mélységet elérve a kút bontása során elértük a talajvízszintet, amely folyóhomokkal keverve egy másodlagosan felhasznált római kori hordó maradványait foglalta magába. A feltehetőleg vörösfenyőből készült hordó 23 db dongája meglepően jó állapotban maradt meg. Az egyenként felszedett dongák alsó részén ugyancsak fából készült abroncsot találtunk, amely szögletes keresztmetszetű fa csapokkal volt a hordó testéhez rögzítve. A felszedett dongák között több darabon észleltünk égetett bélyeget. A restaurálást megelőzően is jól kivehető a legio I Adiatrix rövidítése a feliratban.



63. ábra: Római kori hulladék (KGYM Fotótár)



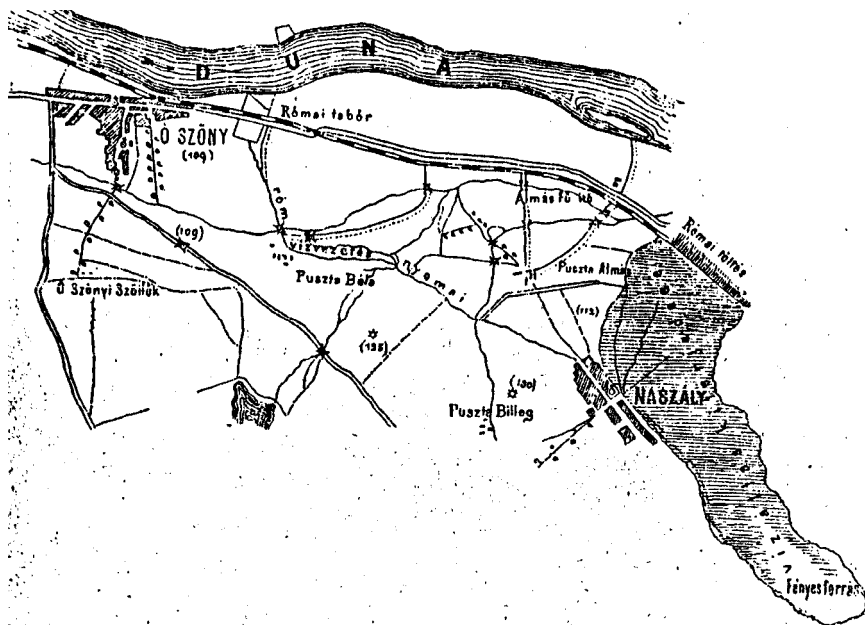
64. ábra: A kút feltárás közben és a bélésként használt hordó a feltárás után (KGYM Fotótár)



65. ábra: Felirat az egyik dongán (KGYM Fotótár)

A **város déli határa** – megfigyelések szerint – valószínűleg a tartálpark déli végének vonalában haladt. Utána vizenyős-mocsaras, kb. 240-300 m széles beépítetlen sáv volt, majd valószínűleg villanegyed következett.

Leírásokból tudunk még egy föld feletti **vízvezeték**ről, amely ivóvizet szállított Tata irányából *Brigetioba*. (Gyulai 1887)



66. ábra: A Tata-Brigetio vízvezeték nyomvonala (GYULAI, 1886)

A 0401/7 HRSZ-ú területen, az ún. „Forgón” településnyomok és 4. századi sírok találhatóak. 2000-ben a területre, a KÖH engedélyével, a dunai kavics deponálására tározót alakítottak ki. Az egyik feltétel az volt, hogy oldják meg a terület vízmentesítését, valamint azt, hogy földmunkát nem szabad végezni. Ehhez képest 2002-ben vízlevezető árkot ástak, melynek során később római sírokat tettek tönkre. A leletmentés során már csak a szétdobált csontokat tudtuk összeszedni. Hogy mellékletük volt-e, azt nem tudni. (KGYM Adattára: 61-2002)

12/587 HRSZ-ú területen, Komárom/Szőny, tábornól nyugatra, egykori TSZ-földeken (Keviczky Lajos, Orgona u. 20. számú lakos szántója) 1997-ben végzett leletmentés (KGYM Adattár: 8-97): 3 db ÉNY-DK irányú téglásír, 1m-1,5m mélyen, bolygatott, 34,90m – 36,10 m-ig követhető réteg: 0,48m mélyen, 4-5 cm vastag terrazzopadló(?)



67. ábra: Feldúlt sírok a „Forgón” 8 KGYM Fotótár)



68. ábra: Feldúlt sírok az egykori TSZ-földeken (KGYM Fotótár)

Szőny 1993. évi csatornázása során a Petőfi Sándor utca ezen szakaszán a szennyvízakkókban és a bekötési árkokban római kori épületek maradványait figyeltük meg. (KGYM Adattára: 4-93)

Egy itt épült, s a markomann háborúk után lebontott ház falfreskóit tárta fel Bíró Endre 1961 és 1965 között. A *canabae*-t Antoninus Pius uralkodása alatti bővítették, valószínűleg ennek részeként építették fel azt a nagyméretű lakóházat, melyet itáliai művészek festettek ki, a korban divatos pompeji III. stílus némileg leegyszerűsített változatával. A megrendelő a minden bizonnyal a város vezető rétegéhez tartozott. (Bíró 2002, a falfestmény a Kuny D. Múzeum állandó kiállításán).

A Petőfi (HRSZ 5411/1) és Szabadság utca (HRSZ 5368) sarkán, az út déli oldalán, mintegy 3 m mélységben az egykori római út metszetét sikerült megfognunk. (KGYM Adattára: 4-93)

3.3 Polgárváros

Brigetio településrészei közül legkevésbé a katonai tábortól mintegy 2 km távolságra, nyugatra fekvő város pontos fekvését, topográfiáját és belső szerkezetét ismerjük. A polgári település *Caracalla* uralkodása idején – amikor is 214-ben *Brigetio* közigazgatási szempontból átkerült Alsó-Pannonia (*Pannonia inferior*) tartományba – megkapta a **municipium**, hamarosan pedig a *colonia* városi rangot.

Kiterjedésére az egykori városfal feltételezett vonulata, valamint a *canabae* és a városi rangú település között húzódó temetők alapján lehet következtetéseket levonni. Belső szerkezetére vonatkozóan a Vásártéren folytatott tervásatások adnak támpontot. Eszerint a limes-út nyomvonalára illeszkedő város, az úttól északra egy, délre pedig több házsoros volt. A házakat észak-déli irányú széles, kövezett utcák kötötték össze. Falfestményekkel gazdagon díszített, padlófűtés-rendszerekkel ellátott, nagykiterjedésű lakóházak voltak. Az épületek legkorábbi, Kr. u. 2. század elejére keltezhető, kőalapozású vályogfalakkal épített első fázisát a késő Antoninus-korban visszabontották, és kibővítették. Padlófűtéssel látták el őket, a padozatot terrazzoval burkolták. A házak étkező- és hálólhelyiségeit a Kr. u. 2-3. század fordulóján, közel életnagyságú falfestményekkel díszítették.

Az épületeket 230-240 feltehetőleg barbár betörések következtében elpusztították, lakói elhagyták. Az újra megtelepedés nyomait a 270-280-as sikerült újra megfigyelni, amikor is jelentős területrendezéseket hajtottak végre. Ez a periódus azonban rövid ideig tartott. A településrész délnyugati sarkában helyezkedett el a polgárvárosi **amphitheatrum**, melyet a 3. század elején építettek.



69. ábra: Jól látszódik az 1984. évi légi fotón a polgárváros északi falvonulata és a fal DK-i saroktornya KGYM Fotótár



70. ábra: A polgárváros lehatárolása a jelenlegi telekrendben: A szőnyi Vásártér környéke, azaz a Nádor utca – Vásártér utca – Virág utca és Szőnyi út által lehatárolt terület, beleértve az utcák külső oldalán húzódó telkeket is **régészeti érdekű terület**.

A legtöbb ismert **lelőhely** a Vásártéren található:

Vásártér, Mocsai úttól keletre, hrsz: 4421

Zöldséges hrsz: 4423/2
falmaradvány; Kissné-Petényi, 1989

ABC hrsz: 4423/10
leletmentés: lakóház maradványai: falfestmények, falak stb.; Bíró, 1970:
(KunyD.M. Adattára 91-73)

Vásártér hrsz: 4423/11
tervátatás: lakóházak, gazdasági épületek, utak stb.; Borhy-Számadó, 1992-2008: (KGYM Adattárában az éves ásatási dokumentációk)

Vásártéri Ny-i üzlet hrsz: 4423/9
falmaradvány, Borhy-Számadó, 1996: (KGYM Adattára, 7-96)

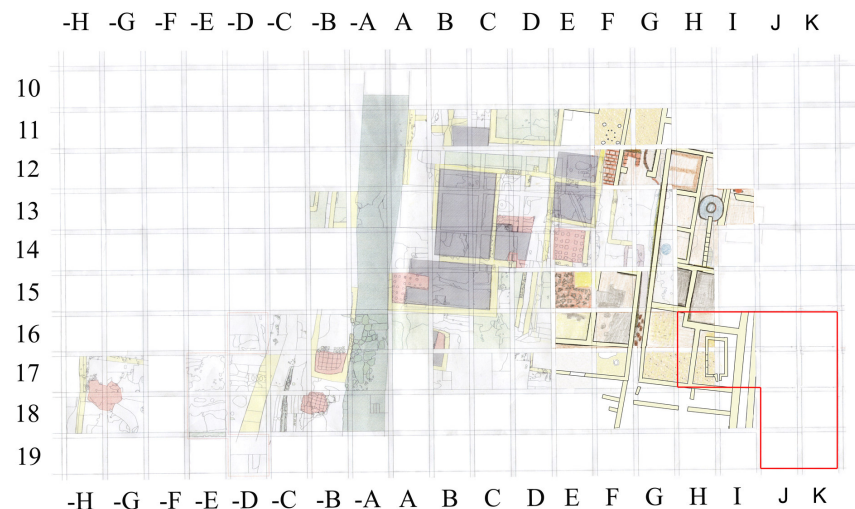
Vásártér 1/A hrsz: 4460
megelőző feltárás, Borhy-Számadó, 2006: (KGYM Adattár, 2-2006)

Vásártér 2. hrsz: 4459

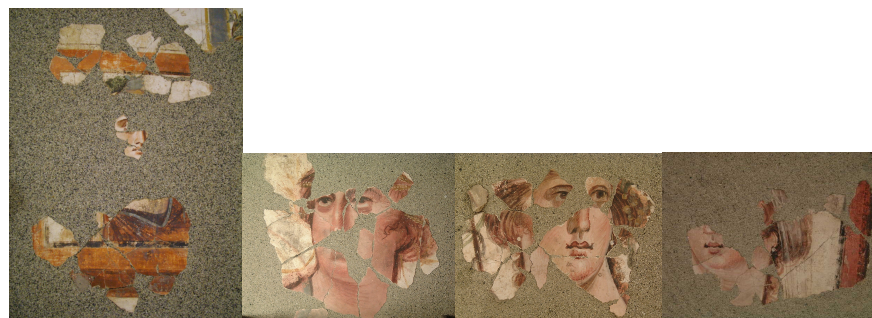
mentő(1999), megelőző (2000-2001) feltárás: falfestmények, falak; Borhy-Számadó, 1999-2001 (KGYM Adattár 6-99, 10-2000, 34-2001)

Vásártér 13. hrsz: 4440

mentőfeltárás: terrazzo, fűtésrendszer, freskó, üvegműhely; Borhy-Számadó, 2006: (KGYM Adattár, 2-2006)



71. ábra*: Vásártéri feltárás helyszínrajza, 1992-2008 (középső, bemutatásra szánt régió)[- A 16-17: utca; - B 16-17-18: pékség; E 13: freskós helyiség; H/I 13: kút; H/I 17: pince] KGYM Fotótár



72. ábra: A Négy Évszakot megszemélyesítő portrékat ábrázoló falfestmények az ún. I. számú domus I. sz. helyiségének dongaboltozatos mennyezetéről KGYM Fotótár



73. ábra: Vásártér lelőhelyen feltárt É-D-i irányú utca pékséggel KGYM Fotótár



75. ábra: I. számú domus KGYM Fotótár



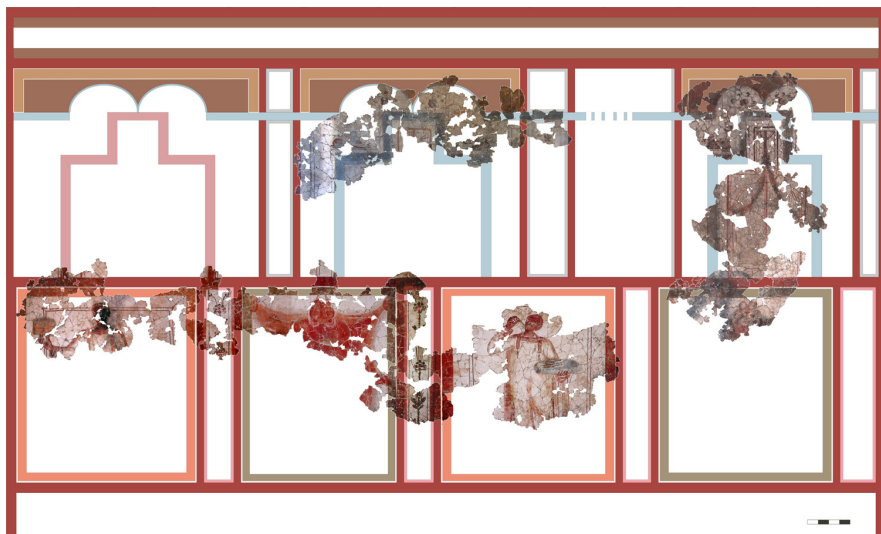
74. ábra: legiós vas sisakok; balról: ciszternából: 2001; jobbról: kútból: 2007 KGYM Fotótár



76. ábra: falfestmény (Perseus) KGYM Fotótár



77. ábra: Légi fotó a 2008. évi vásártéri feltárás középső régiójáról: ÉK-i sarokban feltételezett pince (H/I 17. szelvények) KGYM Fotótár



78. ábra: Vásártér 2. számú lelőhelyen feltárt falfestmények elméleti rekonstrukciója – és azon a restaurált felületek elhelyezkedése KGYM Adattár



79. ábra: Vásártér 13. számú lelőhely. balról a padlófűtés rendszer, jobbról arcot ábrázoló falfestmény. KGYM Fotótár



80. ábra: Üvegolvasztó kemencék KGYM Fotótár



81. ábra: Üveggyöngyök KGYM Fotótár

A Vásártéri feltárások megkezdése óta foglalkoztatta a kutatókat és a város vezetőit egy rompark kialakítása a területen. Civil kezdeményezésre 2006-ban elindultak az előkészületek és 2007-re elkészült egy koncepcióterv (NARMER Építészeti Stúdió).

A megtervezett védőépület észak-déli irányú és a terület meghatározó eleme, az egykori római kori város észak-déli irányú útja fölött – melynek egy szakasza in situ megőrződött és bemutatatható – helyezkedik el. Az úttól keletre a falfestményekkel gazdagon díszített lakóházak, nyugatra iparos/kereskedő negyed (pl. pékség) található. A tervek szerint újra feltárt és romkonzervált terület kerülne így módon a védőépület alá.

Az elkészített koncepcióterv egyszerre több igénynek kíván megfelelni:

- romterület bemutatása
- nyitott terasz kialakításával színpad, ill. füves rendezvényter kialakítása.

A Védőépület szerkezete:

A vasbeton alapszerkezetbe foglalt, fatartókból álló tartószerkezet bitumenes vastaglemez lefedést kap, kavicsterítéssel. A védőépület oldalfalainak

burkolata kültéri fa, amelynek belső oldalán vászonburkolat helyezkedne, grafikai felületet kínálva a kiállítás számára. A római kori épületmaradványok az üvegburkolatos oldalfalak révén természetes megvilágítást kapnának, téli temperálását pedig a tetőre telepített szoláris kollektorokkal kívánják a tervezők megoldani. A védőépületen belül a recepció/információ fogadja a látogatót, akik a romterület felett vezetett acél szerkezetű járóracon bejárva fejezik be látogatásukat.

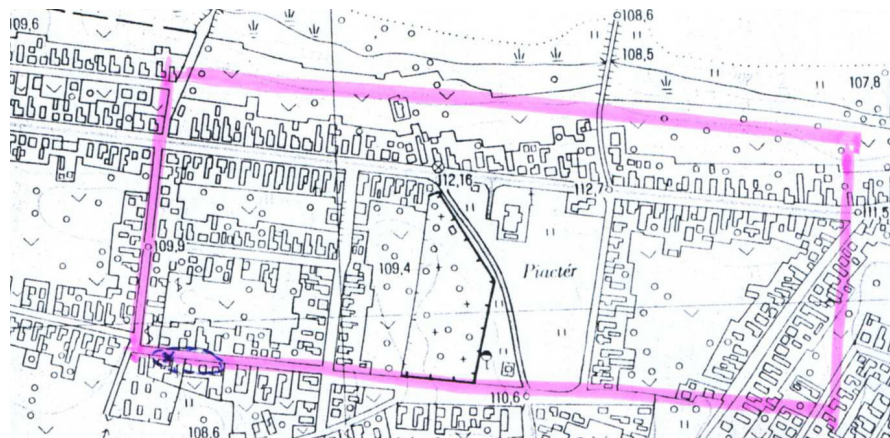


82. ábra: A Vásártéri feltárások tervezett védőépületének helyszínrajza, látványterve és belső tere. (NARMER 2007)

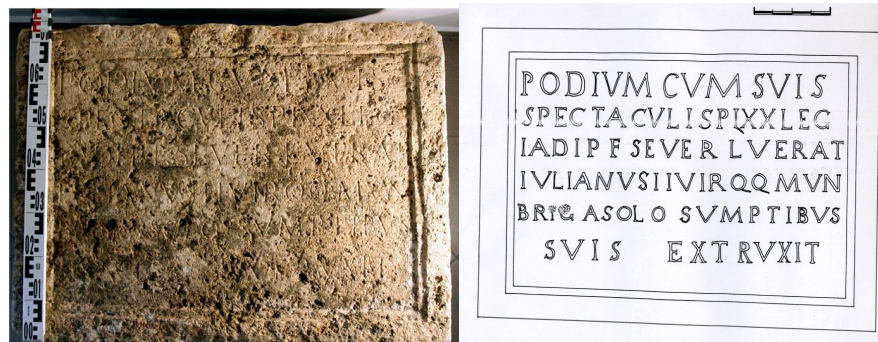
A Polgárváros teljes kiterjedésének, területének lehatárolása a tulajdonosok elmondása, a leletmentések (Kisné-Petény, 1989), régészeti megfigyelések és a régészeti célú légi felvételek (Visy 2000) alapján történt.

Polgárvárosi amphitheatrum

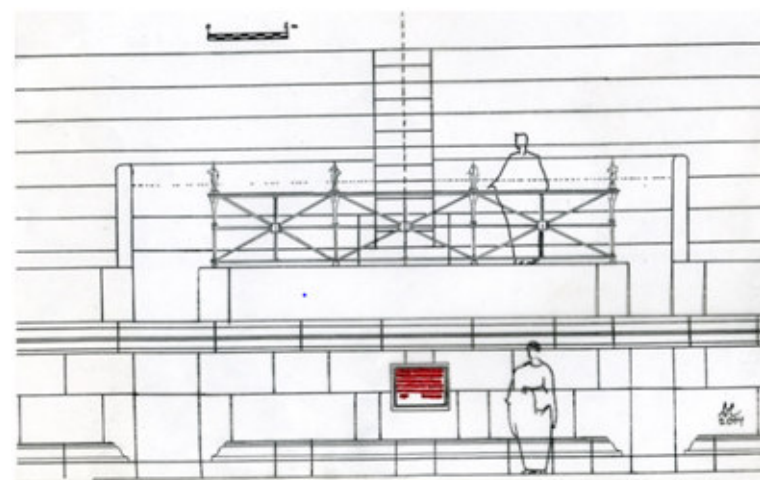
1993-ban Szőny csatornázása során az Ady Endre u. 73/A épület előtti, az út déli oldalán feliratos követ találtak, melyet 2004-ben a múzeumnak ajándékoztak. Az első látásra nem túl bonyolultnak tűnő felirat szövegezése több érdekes problémát vet fel. Kiderül ugyanis, hogy a podiumnak nevezett rész a podiumhoz tartozó spectacula-val együtt (*podium cum suis spectaculis*) egy amphitheatrumhoz kellett, hogy tartozzon. A podiumot P LXX azaz 70 római láb hosszúságban egy jól definiálható látogatói csoport – nevezetesen a Brigetióban állomásoztatott legio I Adiutrix Pia Fidelis Severiana katonái – számára építette a polgárváros egyik magas rangú előljárója, a *livir*, aki ráadásul az ötvenkénti vagyonbecslés feladatának elvégzésével is meg volt bízva (*livir quinquennalis*) állta. A legio egyik mellékneve (*Severiana*) alapján következik, hogy a podium és ezáltal nyilvánvalóan az egész amphitheatrum építésére Severus Alexander uralkodása idején (222-235) került sor; tekintve, hogy az a *solo*, de főképpen az *extruxit* kifejezés arra utalnak, hogy nem felújításról, helyreállításról vagy javításról hanem „alapjaiból” történő építkezésről, azaz teljesen újonnan emelt épületről van szó, a brigetiói a Római Birodalom egyik utolsó, új építésű amphitheatruma lehetett (Borhy 2009).



83. ábra: A polgárváros kiterjedése, az amphitheatrum feltételezett helye (szaggatott ovális), az építési felirat lelőhelyével (X) BORHY 2009



84. ábra: Az építési felirat és szövege: „A podiumot ülésoraival együtt a legio I Adiutrix Pia Fidelis Severiana számára 70 láb hosszúságban Lucius Veratius Iulianus, Brigetio municipiumának ötvenkénti vagyonbecsléssel megbízott előljárója alapjaiból saját költségére építette.” BORHY 2009



85. ábra: A brigetiói podium-felirat lehetséges elhelyezkedése az egykori podium-falban (rajz: Borhy László)

A tábla előkerülési helye és a domborzati viszonyok miatt az amphitheatrum feltételezhetően az Ady Endre 73/A és 79., ill. 40. és 50. számú házak területe-re esik.

A területről számos információval rendelkezünk, amelyek a polgárváros itt létét bizonyítják, ezért a lehatárolt terület egészét **lelőhelyként javasoljuk nyilvántartani.**

4. Egyéb római kori lelőhelyek

Polgárváros fazekas település

Barkóczi László topográfiaja, a tulajdonosok elmondása, a leletmentések (Kisné-Petény, 1989 – KDM Adattára), régészeti megfigyelések alapján a polgárvárostól nyugatra, a vasútig polgárváros fazekas telepe helyezkedik el: északról a Vasút utca, keletről a polgárvárost határoló Nádor utca, délről a Budai Nagy Antal utca, nyugatról a Komárom-Székesfehérvár vasútvonal által lehatárolt területet, beleértve az utcák külső oldalán húzódó telkeket is. (HÉSZ – Komárom Város Képviselő-testülete 2006/25. számú (IX.22.) önkormányzati rendelete).

- A Budai Nagy Antal utcában nyomon követett építkezések eddig negatív régészeti eredménnyel jártak (KGYM Adattára: 43, 45, 50-2008; KGYM Irattár: 178/2009) ezért javasoljuk a terület kivételét a RÉT-ből. A terület lehatárolását ily módon az Ady Endre utca vonaláig, annak mindkét oldalára javasoljuk.

- Bár a Vasút utcából eddig egyetlen régészeti megfigyelésünk van (KGYM Irattár: 140/2009), az ott tapasztaltak alapján javasoljuk a RÉT-ből való kivételét és ily módon a terület lehatárolását a Fok utca vonaláig, annak mindkét oldalára tennénk.

- Viszont a terület északi részébe eső Fok utcában 2008-ban településnyomokat figyeltünk meg. (KGYM Adattára: 41-2008), s az 1989. évi csatornázás során falak, és kerámiatöredékek kerültek felszínre (Kisné-Petény, 1989 – KDM Adattára).

A kijelölt régészeti érdekű terület lelőhelyként történő listázását javasoljuk az építési tevékenység jobb régészeti kontrolja érdekében. **Katonaváros nyugati szélé: Járóka-temető**

A Járóka-temető Barkóczi László meghatározása szerint a Vámhídtól kezdődött északon a Fokcsatornáig, keleten a Völgyi-házig (611. HRSZ.) tart, a főút mindkét oldalán. (Barkóczi 1951)

Ma ez a meghatározás a következőképpen szólna: nyugaton a Kossuth-Széchenyi utca találkozásától kezdődik, északon a Fokcsatornáig, keleten a Petőfi Sándor u. 25. számú (HRSZ: 5321) házig tart. (KGYM Adattára 7-2007)

A mentő feltárások, régészeti megfigyelések és a tulajdonosok elmondásai alapján a Járóka-temető területe biztosan kiterjed:

- **délen** legalább a Balaton utcáig

- **nyugaton** a Kossuth Lajos utcáig

- **északon** legalább Petőfi útig

- **keleten** a főút mellett legalább a Petőfi u. 25-ig, viszont ahogy a mellékelt térképen is jelöltük (X), a Hóvirág utca 29. (HRSZ: 5341) és a Gyöngyvirág utca 18-20. számú (HRSZ: 5283v.5282) házak előtt egy-egy szarkofágot találtak, ezek még mindig a földben vannak.



86. ábra: A Járóka-temető kiterjedése az eddigi leletek alapján



87. ábra: A szarkofág a KGYM római kőtárának udvarán



88. ábra: A Balaton utcai sír és a fedőlapként használt feliratos sírkő

1969-ben, a Magtár mögötti parkoló építésénél az őskori sírok mellett 99 db római kori sír is feltárássra került. A zömében 2., részben 3. századi római sírok között urnás, szórthamvas és csontvázas temetkezések voltak (HRSZ.:4825). (KDM Adattár: 133-77)

A terület a római kori Brigetio katonavárosának a nyugati szélét jelöli. A temető nyugat felé való kiterjedésére utal az Iskola út-Dózsa György út sarkán, a Bozsik Ált. Iskola közvetlen nyugati szomszédjában lévő üzemterületen az 1960-as években talált szarkofág (HRSZ.: 4830). Az elmondások szerint a szarkofágból 2 gyermek csontváz került elő, mely a másodlagos felhasználásra utal, mivel a felirata szerint, eredetileg egy 38 éves nő nyughelye volt. (Borhy 2006, Kat. 87.)

A temető nyugatabbra tolódását jelzi az Iskola utca 4782/5 HRSZ-ú telken, 1995-ben kútásás közben talált csontváz.

A temető dél felé a Balaton utcáig biztosan kiterjedt, mivel 1993-ban csatornázási munkák során a Balaton utca (HRSZ.: 4859) déli oldalán, az 5. és 7. számú házak között rabolt, 4. századi sírt találtunk, melyet korábbi sírelemekből (szarkofágfedél, sírkő stb.) készítettek, alját pedig tegulákból rakták ki. (KGYM AD: 4-93) A sír tetejét feliratos, mellkép-ábrázolásos sírkő fedte, melyet valószínűleg a – ókori, vagy újkori - kirablása során áttörtek. (Borhy 2006, Kat, 107-109.)

Villanegyed a katonavárostól délre, a Szőny-Füzitői csatorna mindkét oldalán

A katonaváros dél felé történő kiterjedését a 20-250 m széles vizenyős, mocsaras terület határozta meg, mely Ó-Szőny és Béla puszta között helyezkedett el. A mocsarat Mikoviny Sámuel csapolt le Mária Terézia utasítására 1747-ben. A császári és királyi mérnökkari őrnagy több hivatalos jelentésében is leírta, hogy „Szőny mellett egy csodálatos vár és város romjai terülnek el”, valamint azt, hogy „egy bolthajtásos ... két német mérföld hosszú vízvezeték, mely a tatari forrásvizeket vezette a föld alatt Brigetio városába.” Munkája nyomán a terület vízmentesítését a Szőny-Füzitői csatorna biztosítja.

A terepbejárások (ELTE BTK Ókori Régészeti Tanszéke – Klapka György Múzeum, KGYM Adattára: 8-98) és a régészeti megfigyelések (Szőny-Füzitői csatorna rehabilitációs munkái, KGYM Adattára: 5-97 és 15-98) alapján a katonavárostól délre, a csatorna északi oldalán, ill. a Béla pusztára vezető út és a Komárom-Tata főút közötti mezőgazdasági művelésű területen épületmaradványok vannak, melyek a városon kívüli villa rustica meglétére utalnak.

Gyulai Rudolf 1886. évi, a vízvezeték nyomvonalát kereső terepbejárásán az alábbiakat írta: „Béla pusztánál a vízvezeteki töltés nagyot kanyarodik jobbra s átlépve egy kis mocsáron ... úttá alakul át, mert ... a vízvezeték folytatá-

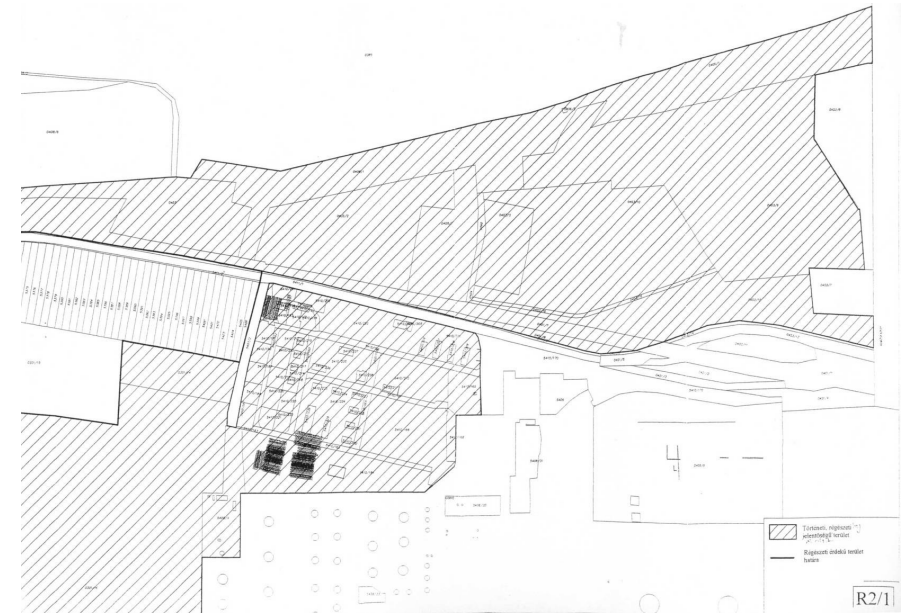
sa nem más, mint azon dűlő út, mely a Béla pusztáról az országútra visz;... a dűlő út 2/3-án ... a töröklesi első táblába kanyarodnak. E ponttól, a táblát rézsút irányba vágva, a castrum nyugati szélének közepe felé tartott a csatorna. ... valószínű, hogy a vízvezeték Béla majortól kezdve két ágra szakadt, az egyik a castrum nyugati oldalán elterülő városrészbe szolgált - a másik csatornaág a földben levő vízvezeték jobboldalán íveken a magasabb fekvésű castrumba vezethetett." (Gyulai, 1886)

Valószínűleg a víz áttemelését szolgálta a Bélapusztán 1886-ban talált 10x4 öles épület és a területen fellelt ólomcsövek is.



89. ábra: Mikoviny Sámuel rajza a brigetiói táborról és a vízvezetékről

Tábortól keletre: villatelepülés, fazekastelep és temető



90. ábra: Régészetileg védett terület

Villa



91. ábra: Háromhelyiséges, padlófűtéses, festett falú villa a sportpályától keletre, 1992



92. ábra: késő római téglasír, 2003

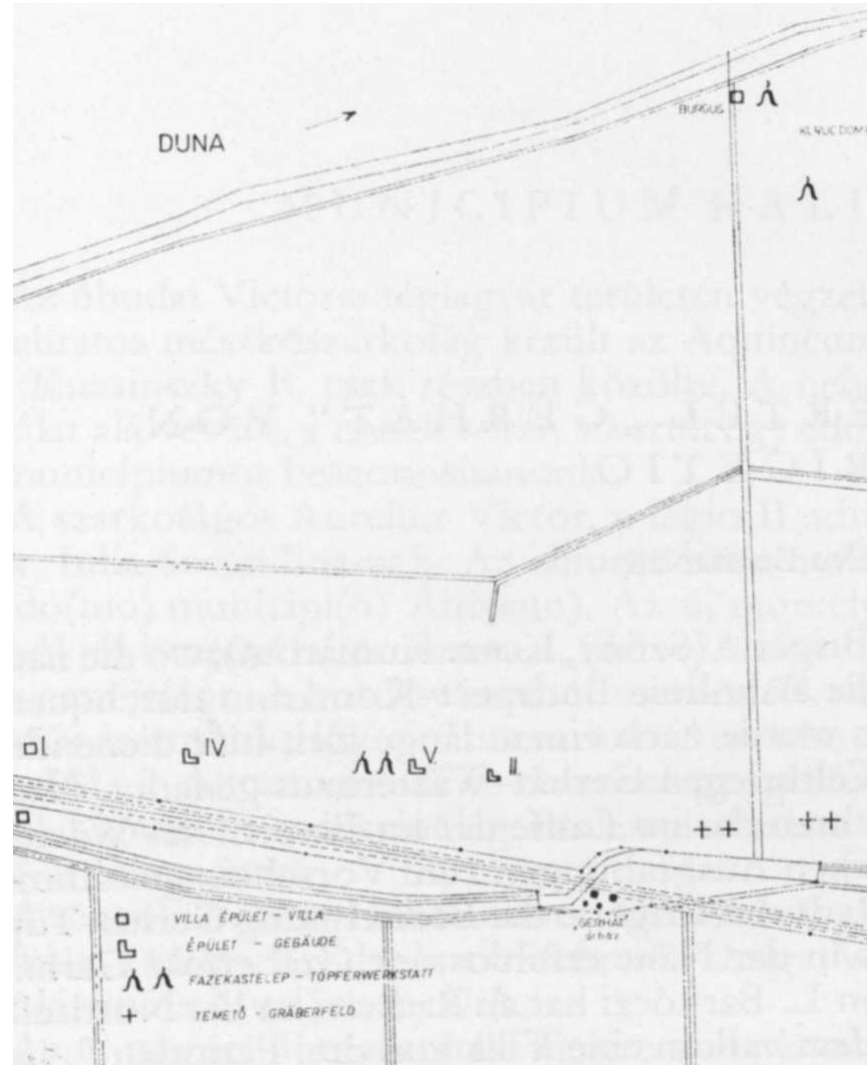
Gerhát fazekas telep és Gerhát temető

Az 1. számú főút és a vasút kereszteződésében állt egy őrház, melyet egy hosszú ideig ott szolgálatot teljesítő őrről Gerhát őrháznak neveztek el a helyiek. Az 1940-es évek elején Radnóti Aladár és Barkóczi László ásatásokat folytattak a területen és a feltárt fazekas negyedet Gerhát fazekas telepnek, a temetőt pedig Gerhát temetőnek nevezték el.

A Gerhát fazekas telep a főút északi és az Almásfüzitői gátórházhoz vezető út nyugati oldalán, a Gerhát temető kis részben itt, de nagyobb részben a gátórházi út keleti oldalán, ill. a főút mindkét oldalán helyezkedett el. Utóbbi egy része Komárom közigazgatási területébe tartozik.



93. ábra: Késő római sír a Gerhát temetőből, 2007



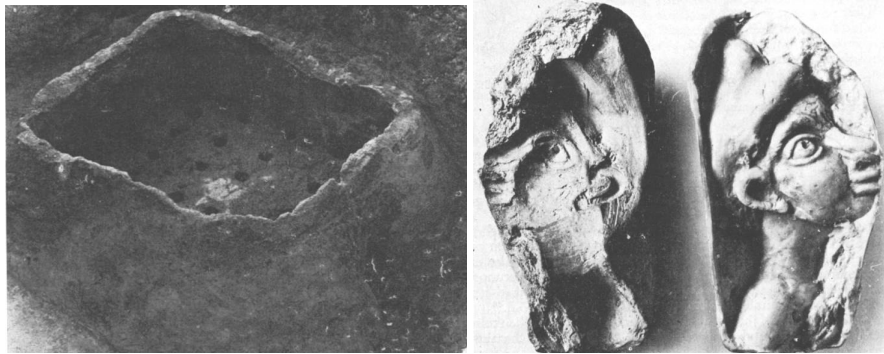
94. ábra: Brigetio keleti része az 1940. évi feltárások felméréseként

Gerhát fazekas telep

1940-ben összesen hat fazekas kemence került feltárássra a területen, amely semmiképpen sem tekinthető a teljes telep leletanyagának.

A kerámiaanyag vizsgálata után bizonyossá vált, hogy a légiós tábor későbbi fazekas telepéről van szó, mely Hadrianus császár idején kezdte meg működését és a 220-as évekig működött. (Bónis 1979)

A mintegy 100 éven át működő Kurucdombi fazekas telep a gátórházhoz vezető út keleti oldalán, a Duna-parthoz közel található. (Bónis 1977)



95. ábra: Fazekas kemence és az itt készített terrakotta-fej (BÓNIS 1979)

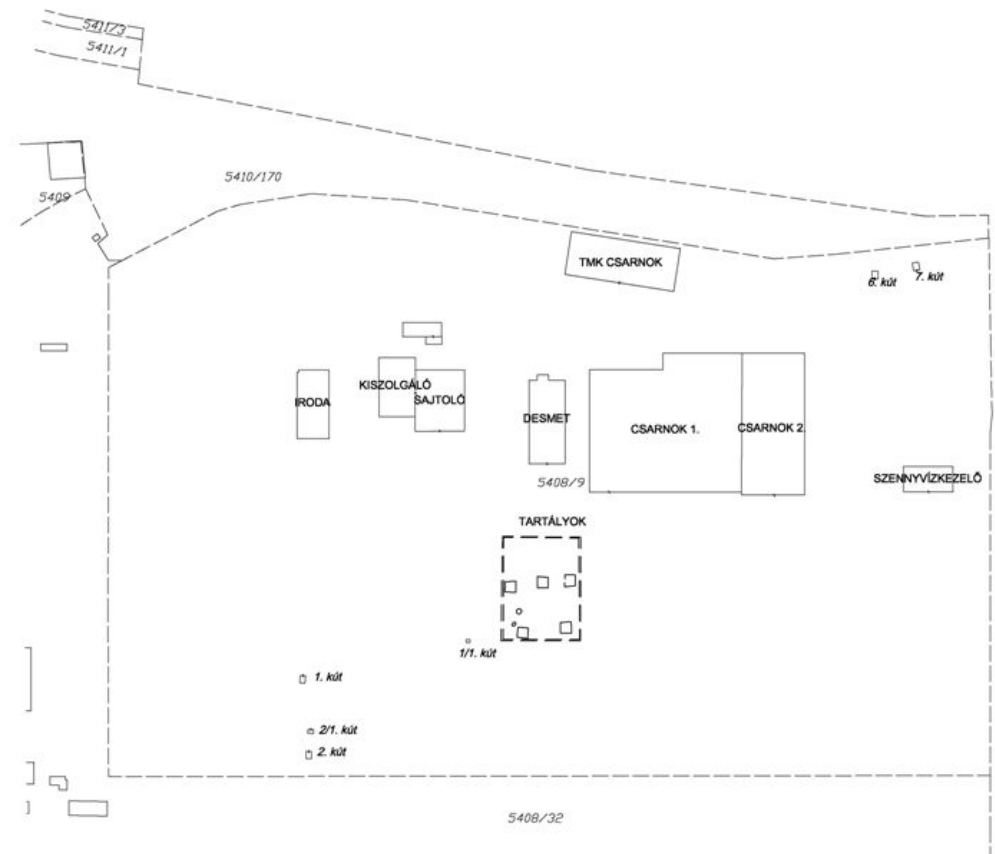


96. ábra: Verses crustulum-minta (BÓNIS 1979)

Katonaváros személgödrei

Az Amstel Sörgyár Komáromi Telephelyének építései, 1984 és 1988 között, az építők több ízben falakat találtak és jelentettek a tatai Kuny Domokos Múzeumnak.

Sörgyár 2004. évi bezárása után a belga Van Damme Növényoljagyártó cég telepedett meg 2008-ban a területen. A tartályok tervezett helyén végzett próba-és megelőző feltárások a katonaváros személgödreit hozták elő. (KGYM Adattára: 35-2006)



97. ábra: Régészeti feltárás helyszínrajza 2008

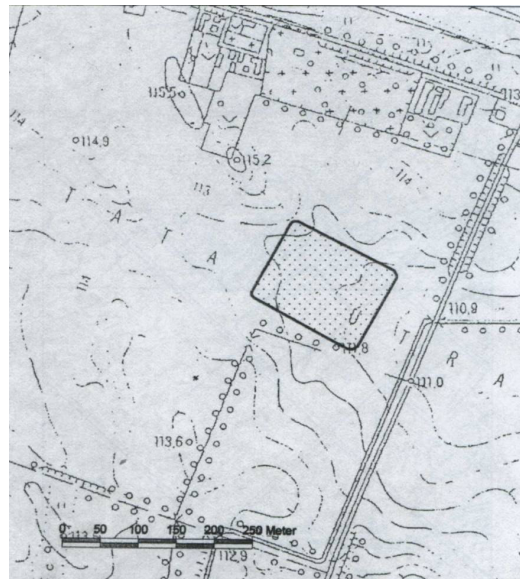


98. ábra: Növényolaj-tároló helyén feltárt 2.sz. objektum

Brigetio V. tábor

Szőnytől délre, a tatai út déli és a Macskaházy-dűlő nyugati oldalán (HRSZ:0269/29) O. Braasch 1994. évi légi felvételén táborárok láthatók.

A lekerekített, téglalap alakú tábor nagyságát tekintve egy átlagos cohors-tábornak felel meg.. Területe kb. 155 x 120 m, vagyis 1,9 ha volt. (VISY 2000)



99. ábra: Brigetio V. tábor rajza és légi fotója (VISY 2000)

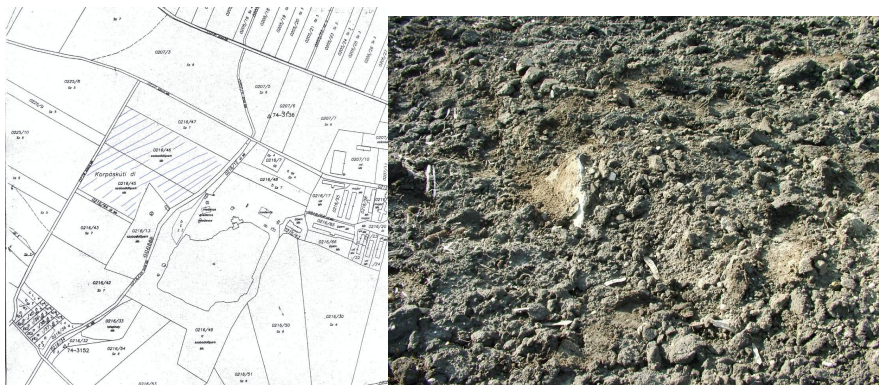
Villatelepülés WF szabadidőpark

Komárom/Szőny déli határában, az ún. Puszkaporosi major szomszédságában lévő WF Szabadidőpark 28 hektáron fekszik.

A Szabadidőpark távlati elképzeléseiben a park nyugati zónájában, jelenleg még szántóföldi művelés alatt álló területen telekmegosztásokat terveznek, később kialakítandó apartmanok céljára. A terület a Szila patak nyugati oldalán, illetve a Szőny-Füzitői csatorna déli oldalán található magaslaton fekszik. Keletről a Szila-völgyi patak, illetve a WF szabadidőpark már meglévő létesítményei, nyugatról erdősáv és további szántóföldek kerítik.

A 2007-ben végzett terepbejárás során a tervezett építkezésekkel érintett területen településnyomokat találtunk.

A terepbejárás során a 0216/45 hrsz. déli részén, a 0216/44 hrsz.-on jelzett út, illetve kiserdő közelében erőteljes foltban római kori épületnyomok, építési törmelék jelentkezett: a tegula, tubulus és faragott kő töredékek, a kerámiaanyag feltételezhetően valamilyen római kori épület, esetleg villa rustica itt léte utalnak.



100. ábra: Településnyomok helye a WF szabadidőpark tervezett bővítési területén és a terepbejárás során talált építési törmelék. BORHY-SZÁMADÓ 2005

Amennyiben a WF Szabadidőpark távlati elképzelései megvalósulnak, az építkezések során a régészeti lelőhely megsemmisülne.

Ezért, a terület beépítése előtt, a régészeti lelőhelyen, az ott feltételezhetően meglévő római kori emlékek védelmében a 2001. évi LXIV. Tv. 21. § 1. bek. értelmében **próbafeltárást** javasunk.

Amennyiben a próbafeltárás során régészeti lelőhely kerül elő, a 2001. évi LXIV. Tv. 22. § 2. bek. értelmében abban az esetben is lehetőség van a tervek szerinti munkálatok végrehajtására, a lelőhely megelőző feltárása után.

Amennyiben a megelőző feltárás során jelentős építmény (pl. összefüggő falmaradványok) kerülnek elő, azokat (esetleges megtartásukat) illetően a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal állásfoglalása a mérvadó.

Amennyiben a WF Kft. tulajdonán jelenleg kívül eső, de a szabályozási tervben körbehatárolt 0216/43 hrsz.-ú területen (ahol a zsendülő vetés miatt nem tudunk terepet járni) is beruházás valósulna meg, a 0216/45 hrsz.-ú, régészeti érdekű terület szomszédsága miatt a munkálatok során régészeti felügyeletet javasolunk. (Borhy-Számadó, 2007)

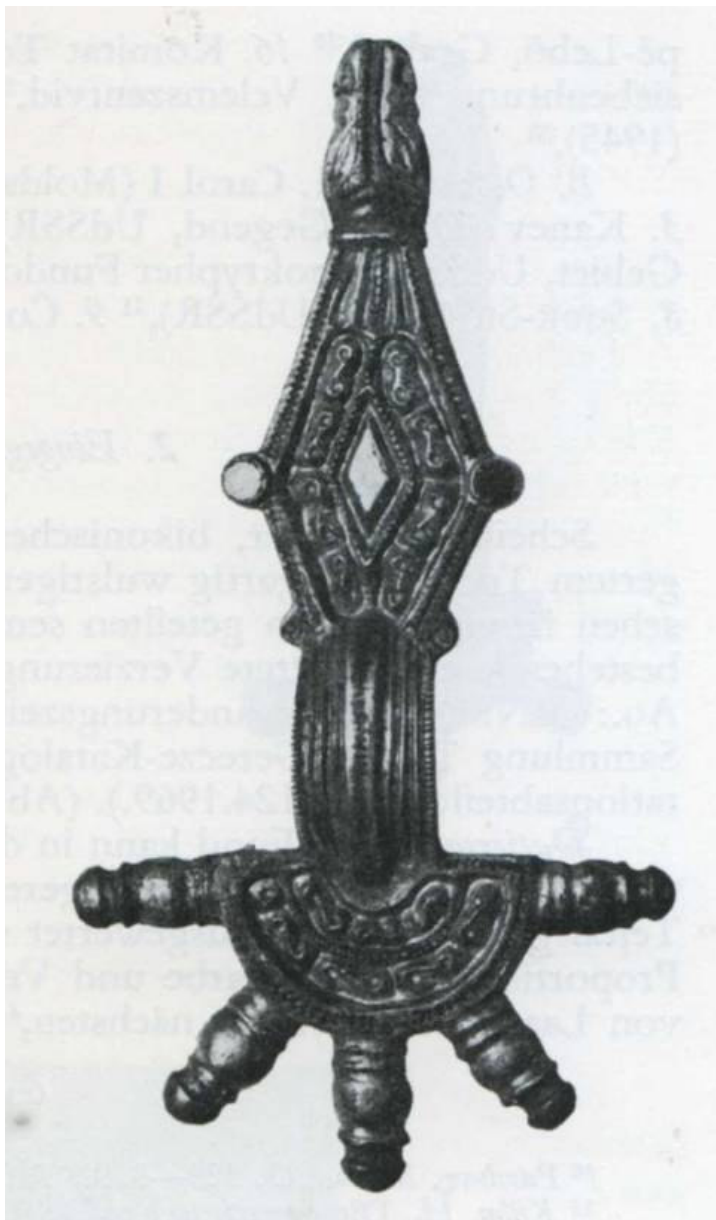
5. Népvándorlaskor

A provincia feladása után szívesen telepedtek meg a népvándorlás kor germán népei az antik lakosság nélkül maradt Duna menti településeken. Lakhelyeik megválasztásában nyilván ugyanazok a kedvező természetföldrajzi adottságok játszottak közre, amelyek már a római kori települések létrejöttében is döntő szerephez jutottak, de a római kori létesítmények: művelt szántóföldek, úthálózat, vízvezeték és a nyersanyagok is vonzerőt jelentettek.

Ily módon a népvándorlás kori népek Brigetio esetében elsősorban a castrum erős, álló falai között telepedtek meg, ahol – legalábbis a helyi hagyomány szerint – még a 15. században is működött a római kori vízvezeték.

A népvándorlás kori leleteket egyrészt a tábor és a polgárváros területén tulajdonos Tussla Tivadar gyűjtötte össze, másrészt a táborát átvágó Új-Szöny-Budapest vasút 1883/1884-ben történt megépítésekor kerültek elő: különféle fibulák (lemezes, madár alakú, kengyel stb.), besímített bögre stb.

A brigetioi népvándorlás kori leletek az 5-6. századból származnak, lelőköri körülmények és leletösszefüggés nélküliek, összetételük alapján azonban nagy valószínűséggel svébek és langobardok sírleletei voltak, (KISS 1981)



101. ábra: Kengyelfibula KISS 1981

JAVASLATOK KOMÁROM ÉS KÖRNYÉKE RÓMAI KORI ÖRÖKSÉGÉNEK ÁTFOGÓ BEMUTATÁSÁRA

Klapka György Múzeum kőtárának és főépületének a bővítése

a) Római kőtár

1963 elején - elsősorban a város számos helyén hanyódó és pusztuló római emlékek szomorú látványának, valamint a lakosság körében megindult kezdeményezéseknek a hatására - a város vezetői is belátták, hogy a múzeum létesítésének ügyét nem lehet tovább halogatni. Az előkészítő munkák lebonyolítására 1963-ban Kecskés Lászlót bízta meg.

Bíró Endre megyei múzeumigazgató megértéssel fogadta a kezdeményezést és mivel a Komáromi Városi Tanács által az Igmándi erődben kiutalt 250 m hosszú kazamatafolyosót kőtár létesítésére alkalmasnak találta, beleegyezését adta ahhoz, hogy Komáromban múzeum létesüljön.



102. ábra: Római kőfaragványok Szőnyben és a kőtár kialakítása

A siralmas állapotban lévő erődrész helyreállítása 1964 tavaszára fejeződött be. A költségeket a múzeumi szervezet és a városi tanács viselte. A felújítási munkákból - önként vállalt munkájukkal - kivették részüket a város lakosai is. A kazamata helyreállítása után kezdődött meg a városban és környékén fellelhető római emlékek összegyűjtése, beszállítása és elhelyezése.

A Klapka György nevét felvevő múzeum működtetéséhez feltétlenül szükségessé vált egy felelős személy kiállítása, a megyei múzeumigazgató ezért 1965. május 1-jén, tiszteletdíjas múzeumvezetői minőségben Kecskés Lászlót bízta meg a szükséges teendők elvégzésével. A Komárom Megyei Tanács is felkarolta a komáromi múzeum ügyét, és működését az 1966. január 5-én keltezett 49958/1965. VIII. szám alatti határozatával kiállítóhelyként engedélyezte.

A Klapka György Múzeum első kiállításának, a római kőtárnak ünnepélyes megnyitására, számos komáromi és környékbeli látogató részvétele mellett, 1965. november 7-én került sor.

1993-ban a kőtár technikai okokból áthelyezésre került az erőd hangulatos, dongaboltozatos belső termeibe és azóta tavasztól késő őszig ott látogatható.

A kőtár anyaga azonban a különböző feltárások révén folyamatosan gyarapszik. Már a kialakításakor sem fért el minden kőfaragvány a rendelkezésre álló helyiségekben, ezért az udvarra is kerültek olyan faragványok, amelyek nem, vagy csak szegényesebben díszítettek, ill. nem feliratosak.

Az 1993 óta eltelt 16 év alatt azonban számos feliratos, díszes faragványos emlékek kerültek az udvarba. Ezeknek sajnos nem tesz jót a viszontagságos időjárás: a feliratok és az ábrázolások és nem egyszer a feliratot eredetileg a jól láthatóság kedvéért kitöltő piros festék is erőteljesen kopik.



103. ábra: A római kőtár és udvara az Igmándi erődben

Amennyiben az erőd hasznosítása, ill. felújítása megtörténik, célszerű lenne újabb helyiségeket a kőtár számára biztosítani, hogy a közel 2000 éves kőfaragványok ne a múzeumban pusztuljanak el.



104. ábra: Piros festék nyoma az egyik sírkőtöredéken

b) Főépület

Időközben a múzeum megnövekedett - elsősorban - római kori régészeti gyűjteménye és főleg az 1992-ben meginduló Komárom/Szőny-Vásártéri

feltárások eredményeként előkerülő mitológiai jelenetes fal- és mennyezet-festmények, egy állandó régészeti kiállítás létrehozására ösztönözték a múzeum vezetőjét és a város előljáróságát. Dr. Krajczár Gyula polgármester és Komárom Város képviselő-testülete, megértve a múzeum helyzetét, 1994-ben az 1927-ben épült egykori pénzügyőri laktanya – később fiúkollégium, majd gyors- és gépíró iskola - épületét a Klapka György Múzeumnak adta használatra. Ugyancsak a város finanszírozta az épület – egyelőre - utcáfronti részének a felújítását, kiállító termekké alakítását, valamint a város római kori régészeti emlékeit bemutató állandó kiállítás megrendezését.

A Klapka György Múzeum Kelemen László u. 22. számú főépülete 1996. április 28-án nyílt meg "Római kori freskók és tárgyi leletek Brigetióból" című állandó kiállítással. Ez a kiállítás 1999-ben a MOL Rt. Szőnyi gyártelepén az 1998-ban feltárt három szarkofággal és leletanyagával bővült.

Az állandó kiállítás technikai okokból 2003 végén lebontásra került és az újjáépített, „Római kori freskók, tárgyi leletek és sírok Brigetióból” címet viselő kiállítás 2004. április 27-én nyílt meg.

A kiállítás az 1999-ben az előcsarnokban berendezett szarkofágok mellett a Vásártéren és a Vásártér 2. számú lelőhelyen feltárt falfestményeket, a tárgyi leleteket (edények, mécsesek, csontfaragványok, bronztárgyak, gyűrűk, kövek stb.) mellett különböző rekonstrukciókat is tartalmaz.

A vásártéri és a Szőny területén végzett egyéb feltárások eredményeként a leletanyag azonban folyamatosan bővül, viszont szabad helyiség hiányában bemutatásuk egyelőre lehetetlen. (SZÁMADÓ 2006)

A múzeumi főépület fejlesztési tervében a helytörténeti, néprajzi és képzőművészeti kiállítások számára kialakítandó bemutató helyiségek mellett a római kiállítás bővítése is szerepel.



105. ábra: Múzeum-megnyitó és az új kiállítás

Tematikus útvonal kialakítása

Brigetióból a felszínen álló rom-emlékek nem láthatók. A következő dolgok azonban támpontot adhatnak egy tematikus útvonal létrehozásához:

- ismerjük az egyes településrészek kiterjedését és határát,
- a feltárások eredményei megtekinthetők a Klapka György Múzeum római kori kőtarban (Igmándi erőd) és a múzeum főépületének állandó kiállításán (Kelemen László u. 22.).
- a város több pontján római kori kőfaragványok láthatók

A tematikus útvonal mentén tervezett információs táblákon, ill. magán az útvonal-térképen feltüntetett információkban jól megjeleníthetők a római kori látnivalók.

Útvonalterv: (T = információs tábla helye)

1-es főúton:

1. **T:** Komárom/Almásfüzitő határa – Brigetiói Gerhát fazekastelep és temető területe, ill. a brigetiói villatelepülés kezdete
2. **T:** Sportpályák felé vezető út mellett: Brigetiói légióstábora
3. Duna-part a Sportpályáknál: első, ún. auxiliáris (vagy segédcsapati) fa-föld konstrukciójú tábor helyszíne, ill. szemben a Duna túlsó partján az Izsá-Leányvári erőd

MOL-lakótelepen:

4. Kollégium előtt parkban medence központi „alakja” egy római oszlop

- parkban római szarkofág

- Valentinianus-emplmű

- Vegyész utca 7: Kiss Attila kertjében nagyrészt a lakótelep 1998. és 2003. évi feltárásán talált római kori kőfaragványok

1-es főúton:

5. **T:** Vissza a főútra, a MOL-lakótelep ÉNY-i szélénél, a Gáz utca mellett. Itt tábla jelölné a katonaváros határát, az itt állott amphitheatrumot stb.
6. **T:** Magtár, mint a katonaváros nyugati széle és a magtár falában egy befalazott szarkofág látható (legalábbis az előlapja)

Vásártéren:

7. **T:** Vásártér, mint a polgárváros központja
8. **T:** Nádor utca – Ady Endre utca sarkán: polgárvárosi amphitheatrum

Kiállítások és köemelek a város területén (útvonal-térképen)

9. Városháza előtti szarkofágok
10. Római kőtár az Igmándi erődben
11. Szarkofág és mérföldkő
12. Kelemen László utcai múzeum: Római kori freskók, sírok és tárgyi leletek Brigetióból kiállítás



106. ábra: Római kori tematikus útvonal térképe (BORHY-KUZMOVA-RAJTÁR-SZÁMADÓ 2001)

Irodalom

- BARANYAI 1998 Baranyay, József: Hol feküdt az igazi Rév-Komárom? In: Kalandozások Komárom vármegyében. Tatabánya 1998.
- BARANYAI É.N. Dr. Baranyay József: Elpusztult helyek. Koppánymonostor. Kézirat a KGYM Adattárában
- BARKÓCZI 1949 Barkóczy L.: A brigetioi tábor és canabae topographiája. Ant.Hung III (1949)
- BARKÓCZI 1951 Barkóczy László: Brigetio. Diss.Pann. Ser. II/ 22. Budapest 1951
- BARKÓCZI –MÓCSY 1976 L. Barkócz-A. Mócsy: Die Römischen Inschriften. Ungarns. Budapest 1976 (II) No. 377.
- BÍRÓ-VÉKONY 1970 Biró-Vékony: Szőny-Nagymagtár. In: Régészeti Füzetek Ser.I. No. 23. Budapest 1970, 38.
- BÍRÓ 2002 Biró Endre: II. századi falfestmény Brigetióból. Tata 2002
- BÓNIS 1977 B. Bónis, É.: Das Töpferviertel am Kurucdomb von Brigetio. Fol.Arch XXVIII (1977) 105-142
- BÓNIS 1979 B.Bónis, É.: Das Töpferviertel "Gerhát" von Brigetio. Fol.Arch XXX (1979) 99-105.
- BORHY 2005 Borhy L.: Római történelem. Szöveggyűjtemény. Budapest 2003, 2.30. szemelvény, 111-113
- BORHY 2006 Vezető Komárom Város római kori emlékeihez. In: Acta Archaeologica Brigetionensia SER I/5. Komárom 2006
- BORHY 2009 Borhy L.: Brigetioi amphitheatrumok? Budapest 2009, 126 o.
- BORHY-KUZMOVÁ-RAJTÁR-SZÁMADÓ 2001 Borhy-Kuzmová-Rajtár-Számadó: Kelemantia – Brigetio. Izsza 2001
- BORHY-SZÁMADÓ 1999/1 Beszámoló a Brigetióban 1998-ban végzett régészeti feltárások eredményeiről. In: KME 6 (1999) 143-163.
- BORHY-SZÁMADÓ 1999/2 Beszámoló a MOL Rt. Komáromi Finomító szőnyi gyártelepén 1999-ben feltárt sírokról. In: KME 6 (1999) 163-181.
- BORHY-SZÁMADÓ 2001 Borhy L.-Számadó E.: Beszámoló a Komárom/Szőny Vásártér 2. számú házról 1999-2001 folyamán végzett feltárásokról. In: KME 8 (2001) 83-105.
- BORHY-SZÁMADÓ 2005 Borhy-Számadó: Örökségvédelmi hatástanulmány Komárom „Csillagváros” településszerkezeti és szabályozási terve módosításához. Komárom 2005
- BORHY-SZÁMADÓ 2007 Borhy-Számadó: Örökségvédelmi hatástanulmány Komárom „WF Szabadidőpark területére vonatkozó szabályozási terv felülvizsgálatához. Komárom 2007
- GYULAI 1885 Gyulai Rudolf: A brigetiumi vízvezetékéről. In: Arch.Ért V.(1885) 332-335.
- GYULAI 1886 Gyulai Rudolf: A brigetiumi vízvezetékéről. In: Arch.Ért VI.(1886) 347-350.
- GYULAI 1887 Monostor. in: Komáromi Lapok 1887. 34. sz.
- KECSKÉS 1985 Kecskés László: Komárom Komárom 1985
- KISNÉ 2007 Kisné Cseh Julianna: A római civilizáció előtt - Óskori kultúrák emlékei Komáromban in: Komáromi Levelek 2007. (XIII. évf.) 3. szám
- KISNÉ-SZÁMADÓ 2007 Örökségvédelmi hatástanulmány „Komárom déli elkerülő út 1. és 13. főút közötti szakasz”(Komárom – Esztergom megye)tárgyú beruházás engedélyezéséhez
- KISS (1981) A. Kiss: Funde aus dem 5-6. JH. Im Gebiet Brigetio. Fol. Arch. XXII. (1981) 192-210
- LŐRINCZ, 1975 B. Lőrincz: Zur Erbauung des Legionslagers von Brigetio. in: ActaArchHung 27, 1975, 347.
- MILCH 1901 Milch Ámin: A brigetiumi Jupiter-Dolichenus szentély. In: Komárom Vármegyei és Városi Múzeumi Egyesület 1900. évi értesítője. Komárom 1901. 28-35.

MILCH 1902	Milch Ármín: A monostori ásatás. In: Komárom Vármegyei és Városi Múzeumi Egyesület 1901. évi értesítője. Komárom 1902. 39-44.
NARMER 2007	Narmer Építészeti Stúdió: BRIGETIO 2007
PAULOVICS 1934	Paulovics I.: Újabb kutatás a brigetioi (szőnyi) római táborban és annak környékén. ArchÉrt 47 (1934) 134-140.
PAULOVICS 1936	Paulovics István: A szőnyi törvénytábla. Archaeologia Hungarica XX. Budapest 1936.
PAULOVICS 1941	S. Paulovics.: Funde und Forschungen in Brigetio. in: Laureae Aquincenses II. DissPan Ser. II, No. 11. Budapest 1941
POCOCKE 1745	Richard Pococke: A Description of the East and some other countries. London 1745 Chap. VII. 245.
SZÁMADÓ 1992	Számadó Emese: Brigetio kutatástörténete in: KME 5 (1992) Tata 1997, 149-174
SZÁMADÓ 1996	Számadó Emese: Brigetio településszerkezetének térinformatikai elemzése. Diplomaterv. Kézirat. Bp 1996
SZÁMADÓ 2006	Számadó Emese: 40 éves a Klapka György Múzeum. Komárom 2006
RÓMER 1862	Rómer F.: Római várnák. Bregetio (Ó-Szőny). In: Arch.Közl. III/2 (1862) 45-49.
TAKÁCS 1908	Takács Sándor: Komárom vidéke és Brigetio a 18. század közepén. In: Komárom Vármegyei és Városi Múzeumi Egyesület 1907. évi értesítője. Komárom 1908. 5-31.
VISY 2000	Visy Zsolt: A Ripa Pannonica Magyarországon. Budapest 2000

Történeti adatok

(Anonymus: Gesta Hungarorum)

„1592-ben a komáromi várbirtok összeírásában a következő elpusztult helyiségek jeleztek: Révkomárom a mai csillagsánc táján ...” (Gyulai Rudolf: Törökvilág Komárom megyében. Komárom 1894.)

„Az igazi Rév-Komárom a komáromi új-szőnyi Duna partján a Csillagvár helyén feküdt. ... A régi eredeti Rév-Komáromot a törökök pusztították el a XVI. században.” (Baranyay József: Hol feküdt az igaz Rév-Komárom? In: Kalandozások Komárom vármegyében. Tatabánya 1998, 122.)

A szőnyi uradalom 1659-1892-ig a Zichy család kezén volt. [23]

Korabeli térképek

I. katonai felmérés Hadtörténeti Térképtár

II. katonai felmérés Hadtörténeti Térképtár

III. katonai felmérés Hadtörténeti Térképtár

III. katonai felmérés felújítása Hadtörténeti Térképtár

Komárom szabad királyi város átnézeti térképe 1936,
Klapka György Múzeum

Topográfiai térkép FÖMI

Földmérési alaptérkép

Légi felvételek

1938.05.12. Hadtörténeti Térképtár

1984-es légi felvétel

O. Braasch légi felvételei

2005-ös ortofotó FÖMI

Terepbejárások

hrszt	dátum	leírás
0148/5,6,7,8,9 0141/23,24 0102, 0106, 0101/1 0100/52,53	2004.07.27	A tervezett déli elkerülő nyomvonalának terepbejárása során újkori kerámián kívül más leletanyagot nem találtak.
811/12	2004.05.09	A magas aljnövényzet miatt érdemleges vizsgálatot nem lehetett végezni.
	2005.06.26.	A helyszíni szemlén a Csillagerődhez tartozó redoute keleti 2. földbástyája környékén a földsánc maradványai még jól kivehetők.
807/22	2005.07.08.	- Három esetben 10*10 méteres foltban apróra tört római tegula töredék, - egy 10*10 méteres részen köves folt mészt vagy egyéb építési maradvány nélkül, - egy 10*10 méteres sárga agyagrögös folt. Kora középkori lelet nem került elő.
	2005.07.19.	Helyszíni szemlék a 13-as út két oldalán a Török Ignác utca déli oldalán lévő lakótelektől délre fekvő területen. A bejárásokon régészeti jelenség nem történt.
	2005.09.02.	
0135	2005.10.14.	A bejárásokon régészeti leletet, lelőhelyet nem találtak.
0216/45 0216/46	2007.02.22	A /45 telken római kori épületmaradványnak tekinthető törmelékeket találtak, amely alapján általánosan védett lelőhely, szomszédságában megfigyelésre javasolt régészeti érdekű területet jelölték ki.
	1998 (?)	Villanegyed a katonavárostól délre, a Szőny-Füzitői csatorna mindkét oldalán ELTE BTK Ókori Régészeti Tanszéke – Klapka György Múzeum, KGYM adattára: 8-98

Épített környezet és az építésekor tett régészeti megfigyelések¹

hrszt	dátum	leírás
	1973	Városi víztorony építése az Igmándi erőd mellett.
820	1962	A Gyermekváros építéséről nincsenek régészeti vonatkozású adatok, megfigyelések.
	1989-90	A Csillag lakótelep építésekor régészeti jelenségről nincs információ.
807/9	1994	A MOL benzinkút építésekor folytatott régészeti megfigyelések szerint alapozáskor és a tartályok telepítésekor régészeti jelenség nem volt.
817/142 817/143	2000	A lakópark cca. 4 hektáros terület-előkészítése; 40-50 cm humuszleszedés során régészeti jelenség nem volt.
	1998 (?)	Szőny-Füzitői csatorna rehabilitációs munkái, KGYM Adattára: 5-97 és 15-98

¹ A cím alatti információk a korábbi rendezési tervmódosításokhoz készült örökségvédelmi hatástanulmányokból származnak. A helyrajzi számok a 2008-as nyilvántartási térkép számozását követik.